

Indledning: Sprogforandring i virkelig tid

Gregersen, Frans; Kristiansen, Tore

Published in:
Hvad ved vi nu - om danske talesprog?

Publication date:
2015

Citation for published version (APA):
Gregersen, F., & Kristiansen, T. (2015). Indledning: Sprogforandring i virkelig tid. I F. Gregersen, & T. Kristiansen (red.), *Hvad ved vi nu - om danske talesprog?* (s. 9-45). Sprogforandringscentret.
<http://dgcss.hum.ku.dk/aarsberetninger/2015/hvad-ved-vi-nu-alle-filer/Forord.pdf>

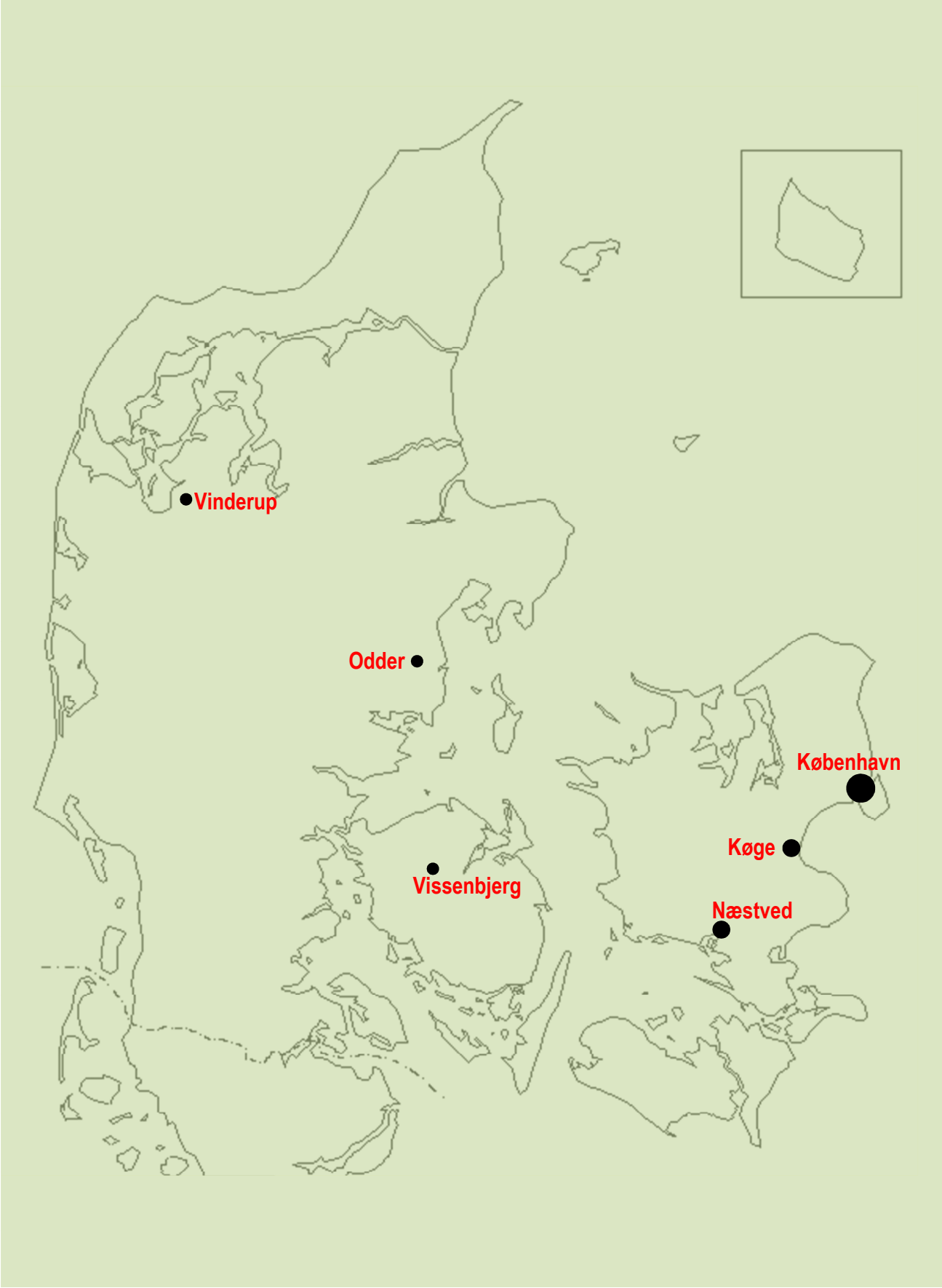
Hvad ved vi nu

– om danske talesprog?

Redigeret af Frans Gregersen og Tore Kristiansen

SPROGFORANDRINGSCENTRET

Denne artikel er indledning i bogen
Hvad ved vi nu – om danske talesprog?
(red. F. Gregersen og T. Kristiansen)
Sprogforandringscentret 2015.

Indledning

Sprogforandring i virkelig tid

FRANS GREGERSEN OG TORE KRISTIANSEN

INTERESSEN FOR SPROGFORANDRING har formentlig altid været en af drivkræfterne bag sprogforskningen, men den blev for alvor sat i centrum af den såkaldt historiske sprogforskning – som almindeligvis dateres fra og med Johann Gottfried von Herders berømte prisskrift *Afhandling om sprogets oprindelse* fra 1772. Herder (1744–1803) har i idehistorien fået betydning ved at knytte sprog, litteratur og etnicitet sammen i et begreb om kultur, som han så historiserer. Prisskriftet fik kolossal betydning som ramme for al tænkning om sammenhænge mellem sprog og de nationalstater som udviklede sig i løbet af 1800-tallet. Selve ideen om at der er nationale ejendommeligheder som kommer til udtryk i det sprog nationens borgere betjener sig af, og at der derfor i et sprogs bygning ligger en hel kultur, stammer fra Herder. Den er stadig yderst livskraftig i dag. Imidlertid ligger der i selve tankebygningen to paradokser – som bevirker at 'sprog' rent videnskabeligt er forblevet et uklart begreb.

Det ene paradoks har rod i det forhold at sprog kan findes både som talesprog og skriftsprog. I skriftsprogskulturer betjener alle de lærde sig af skriftsproget for at fremsætte deres ideer, men det har altid været indlysende at dem der skrev, var et lille mindretal i forhold til dem der talte. Hvor stort et mindretal vi taler om, har varieret gennem historien, men det er et meget nyt fænomen at alle eller de fleste i et sprogsamfund kan skrive. Før Reformationen var det de færreste der kendte til læsning og skrivning, og skolegang var ikke universel. Reformationen skabte imidlertid et behov for at folket kunne læse den hellige skrift; det var baggrunden for at Luther oversatte Bibelen til tysk, og at Luthers danske disciple fulgte efter. Derimod var kravet om at lære at skrive forbeholdt dem der som købmænd skulle bruge skrift til at holde styr på regnskaber, dem der skulle skrive deres prædikener og opdrage menigheden, eller dem der i statsadministrationen skulle holde styr på folket. Det gav et paradoks for de nationalt sindede lærde som Herder. På den ene side var man interesseret i de ældste fortællinger (folkeeventyrene) netop fordi de var vidnesbyrd om en lokal folkelig kultur upåvirket af den internationale klassiske lærdom. På den anden side fandt man at folkets tale – og på

dette tidspunkt taltes der dialekt over hele Europa så snart man kom uden for en byport – var uegnet til at danne basis for et skriftsprog og en litteratur. Og det var netop litteraturen der skulle udtrykke folkeåndens vældigste udfoldelse! Resultatet blev at nationalfagene, herhjemme faget dansk, blev grundlagt på studiet af de ældste sproglige mindesmærker (i Norden er det runesten og dernæst landskabslovene), men kun for at skabe en baggrund for at dyrke det fælles for nationen: skriftsproget, sådan som det udfoldede sig fornemst i den skønne litteratur.

Det andet paradoks har rod i forestillingen om at sprog kan afgrænses i tid og rum. I så henseende var der i selve historismen – den opfattelse at der har været en fortid som adskiller sig fundamentalt fra nutiden – indbygget en modstrøm til nationalismen. Det viste sig nemlig i løbet af 1800-tallet at jo længere man fra samtidens væsensforskellige nationer gik bagud i historien, jo tættere kom man på den situation at de alle var forenet i ét fælles sprog, én fælles hjemstavn. Vi tænker naturligvis på indoeuropæistikken, den videnskab som med udgangspunkt i Rasmus Rasks (1787–1832) sammenlignende metode efterhånden (re)konstruerede det fælles grundprog for dem der var forfædre ikke bare til Europa men også nogle af de indiske folkeslag (heraf navnet indo-europæistik). Det paradoks der ligger heri for sprogforskningen, kan man give et helt præcist navn, nemlig i spørgsmålet: Hvornår begynder dansk? (tysk? svensk?).

Svaret er ikke ligetil og vil ikke blive givet i denne bog. Spørgsmålet skal bare antyde at der er lige så store problemer med at afgrænse nationalsprogene bagud som i forhold til andre (national)sprog. Havde Norden haft en anden statsretslig udvikling, er der ingen tvivl om at dansk og svensk havde været anset for at være dialekter af ét og samme skriftsprog. Hvis læseren har svært ved at forestille sig den situation, så kan det tjene til oplysning at dette jo må have været situationen i Danmark-Norge før 1814 for dansk og norsk.

Historismen, dialektologien og sociolingvistikken

Interessen for dialekter som sprogformer bliver i løbet af 1800-tallet omformet til en videnskabelig praksis. Især jyden Kristen Jensen Lyngby (1829–1871) fortjener at nævnes for sit bidrag til at grundlægge en dansk dialektologi, som indlejres fuldstændig i sproghistorien. Når Lyngby skal beskrive lydsystemet i en dialekt, tager han altid udgangspunkt i det lydssystem som man havde rekonstrueret for det fælles oldnordiske. Faktisk er Lyngby her internationalt førende på en måde som vist nok kun han selv var klar over, idet han med denne metode fik påvist stor konsekvens i hvordan den enkelte dialekt behandlede de oldnordiske stamformer. Der var system i galskaben når man fra at studere de ældste skriftlige kilder bevægede sig ud i det levende landbo-

samfund for at studere bondens tale. Dialekterne kunne rehabiliteres som systematiske gengivelser af det fineste oldnordiske, blot forskudt i tid. Det passede så som fod i hose til den samtidige grundtvigianismes mentale og politiske oprustning af bønderne – uanset at Lyngby selv var anti-grundtvigianer.

Dialektologien studerer sproglig variation som knyttes til *sted*. Sprogforskning knyttes dermed til studiet af kulturgeografi. Men sproglig variation knyttet til sted opfinder samtidig en række 'ikke-steder' som kun kan ses som blinde pletter på landkortet: byerne. I byerne taler man ikke dialekt, og derfor er by-sproget ikke interessant for sprogforskningen. I slutningen af 1800-tallet opstår imidlertid den første kim til en sociolingvistik netop i studiet af mødet med en bestemt bys sprog og dialekten i den lille landsby som ligger så tæt på byen at dialekten bliver afgørende påvirket. Vi tænker her på den, også internationalt set, helt originale indsats som Anker Jensen ydede da han i tidsskriftet *Dania* i 1898 offentliggjorde sin afhandling om de sproglige forhold i Åby sogn tæt på Århus. Hvor dialektologerne leder efter den bedste taler af dialekten, beskriver Anker Jensen i stedet dialekt og rigsmål i det lille sprogsamfund på basis af et kendskab til samtlige beboere i sognet (der er kun 385). Det må betyde at han har set på hver enkelt ikke som informant om dialekten, men som medlem af sprogsamfundet. Det er dette syn der forskyder interessen fra kun at se på sprogformen til også at se på det samfund den tales i – og de andre sprogformer den kæmper med her – der gør det rimeligt at kalde Anker Jensen Danmarks første *sociolingvist*.

Hvor man i Norge har en forgænger i Amund B. Larsen (1849–1928), som netop beskriver den sociale lagdeling af sprogformer i byer som Oslo, Bergen og Stavanger, er Anker Jensen sproghistoriker der søger at beskrive det dynamiske forhold mellem dialekt og rigsmål – ligesom hans umiddelbare efterfølger Peter Skautrup (1896–1982), der i 1921 leverede et tilsvarende studie af sprogforholdene i sin hjemby Tvis, og senere udgav storværket *Det danske sprogs historie* i 4 bind i årene 1944–1968. Den bog du sidder med i hånden, lægger sig stolt i forlængelse af denne socialhistoriske tradition for sprogbeskrivelse som inddrager alt der kan tjene til at forklare sprogforandring, i interessefeltet. Vi forfattere tilhører alle en forskningsretning som siden 1960'erne kaldes *sociolingvistik*, men det vil også fremgå flere steder i bogen at sociolingvistik siden da er blevet et stort hus med mange boliger. Fra først af har interessen inden for sociolingvistik imidlertid været fastslået som: samspillet mellem en social karakteristik af talere og den måde de udnytter det mere eller mindre fælles sprogsystem på. Det betyder at *socialt bestemt variation* bliver det overordnede synspunkt som også dialektal variation kan indordnes under. Vidste man det ikke før, så ved man i hvert fald når

man har læst Anker Jensen og Skautrup, at der også på landet var sociale forskelle – og at de havde sproglige konsekvenser.

Variation er objektet, men formålet med at studere variationen er at forklare sprogforandring. Og i denne forklaring må også indgå en opmærksomhed over for de teknologier man betjener sig af når man kommunikerer, en viden om hvordan samfund ændrer sig, og en nysgerrighed efter at formulere metoder og teknikker der kan belyse de spørgsmål som genereres når man har anvendt de traditionelle metoder længe nok. Og sidst men ikke mindst må holdninger og ideologi med i billedet – sociolingvistik er en humanistisk samfundsvidenskab. Og som sådan udgør den et alternativ til sprogtænkning der isolerer sproget fra det samfund det bruges i.

Sociolingvistik var fra begyndelsen defineret som studiet af samtidens talesprog i dettes samspil med talernes sociale vilkår og betingelser, men det ligger i selve det sociale syn på sprog at det uden videre kan udvides til også at gælde sproghistoriske epoker vi ikke har talesprog fra – og skriftsproget i samtid og fremtid. Endelig er den nationale perspektivindsnævring blevet stadig mere snærende for netop sociolingvister, så der skelnes ikke skarpt mellem danske og udenlandske sprog(former). Fokus er talernes udnyttelse af de sproglige ressourcer de har til deres rådighed, og som de forudsætter til stede hos dem de taler til.

Alt dette og mere til vil blive præsenteret i denne bog, som alene har fået eksistens og udformning som en slags kvittering for den store bevilling vi der er med her, har nydt godt af. Bevillingen er på i alt 70,9 mio. kr. og blev i 2005 givet af Danmarks Grundforskningsfond til at etablere et center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier.

Da vi i 2009 blev evalueret, var Danmarks Grundforskningsfond betænkelig ved vores relativt svage internationale publikationsprofil; det har vi siden rettet op på. Men nu, i det år hvor bevillingen udløber og centret overgår med flyvende faner til Københavns Universitet som såkaldt indlejret center, føler vi et akut behov for også at give noget tilbage til dem der egentlig har betalt os, nemlig de danske skatteborgere. Forhåbentlig vil nogle af dem synes det var pengene værd når de har læst bogen.

Sproghistorie og samtidens variation

Når man skal studere sprogforandringer på basis af samtidigt talesprog, kan man gøre det på flere måder. I en lang periode var det almindeligste undersøgelsesdesign at gennemføre studier af sprogforandring i såkaldt 'forestillet tid' (*apparent time*). Ideen er simpel. Den bygger på at man i en vis periode troede på at unge over en vis alder slet ikke udviklede sig sprogligt, andet end det oplagte at de lærte flere ord (og muligvis andre sprog end deres modersmål,

men det så man bort fra, eller rettere: Pointen var netop at man som barn tilegner sig sprog på en anden måde end senere). Det må så betyde at man ved at inddele sit udvalg af informanter efter alder kan forudsige hvordan (lyd)udviklingen vil være i fremtiden. Hvis man kan se at mange unge bruger en bestemt lydlig variant – dvs. en bestemt udtale af en sproglyd – i meget højere grad end deres forældre, og at de igen bruger den i højere grad end bedsteforældrene, så kan man konkludere at sådan kommer alle til at tale i fremtiden – lydudviklingen er på fremmarch gennem generationerne.

Vi ved nu at dette billede er yderst forsimplet, men det ved vi bl.a. fordi der er gennemført en række studier i virkelig tid (*real time*). At studere sprogforandringer i virkelig tid stiller to krav: dels at der er mindst to undersøgelser gennemført på to forskellige tidspunkter, dels at disse to tidspunkter adskiller sig nok til at det er rimeligt at antage at informanterne har forandret sig. Igen er der her to muligheder: Man kan undersøge de samme informanter igen. Det kaldes et *panelstudie*. Eller man kan undersøge forskellige personer som imidlertid er udvalgt så de har de samme karakteristika som den første gruppe. En sådan undersøgelse hedder et *trendstudie*.

I de fleste lande er der store vanskeligheder ved at gennemføre panelstudier. Forudsætningen er jo at der er gennemført tidligere studier, og det skorter det på i nogle lande som er kommet sent med i sociolingvistikken. Selv hvis man faktisk har tidligere undersøgelser, er de måske dårligt dokumenteret, så man ikke ved hvad man gentager hvis man gentager dem. Men der er en langt alvorligere hurdle at skulle over: Man skal have fat i de samme mennesker igen, og de er måske (eller givetvis) flyttet, har skiftet navn, er udenlands, eller hvad ved vi. Ikke nok med det. Når først man har fundet de tidligere informanter, så skal de jo også sige ja til at lade deres tale optage på et permanent medie igen. Det er i mange lande simpelthen umuligt at finde folk fra tidligere undersøgelser pga. manglende personregistre, eller fordi persondata beskyttes så de kun er tilgængelige med tilladelse fra personerne selv. Og dem skal man først finde.

Men netop panelstudier er helt afgørende for at kunne besvare det spørgsmål som for alvor vil røkke ved tanken om at sociolingvistik kan klare sig med undersøgelser i forestillet tid: Hvis det kan vises at enkeltpersoner forandrer sig, eller forbliver stabile, men at det ikke er forudsigeligt om de gør det ene eller det andet mellem to optagelser med f.eks. 10 års mellemrum, ja så kan man ikke klare sig alene med undersøgelser i forestillet tid. Da vi i 2005 fik bevilget penge til at gennemføre storstilede gentagelser af 7 allerede tidligere gennemførte undersøgelser, var tanken at skabe verdens største panelstudie. Og det har vi gjort.

Udgangspunktet: de tidligere undersøgelser

De tidligere undersøgelser har naturligvis selv en historie. De adskiller sig på en række punkter, men den gruppe der ansøgte om pengene til Sprogforandringscentret, havde selv været med til at lave 5 af de 7. Undersøgelserne er spredt ud over det danske sprogsamfund (se kort med centrets undersøgelsessteder på s. 8), og vi gennemgår dem kun kortfattet her. Man kan læse betydelig mere om hver enkelt undersøgelse på centrets hjemmeside under punktet 'Forskning' (adressen findes i litteraturlisten bagest i kapitlet). Vi tager dem i tur og orden fra vest mod øst:

I *Vinderup* ved Limfjorden havde vores kollega Kjeld Kristensen gennemført to undersøgelser. Den første var en storstilet diagnose af sprogforholdene i stationsbyen Vinderup med optagelser foretaget i 1973. I alt 119 beboere i selve Vinderup og dens omegn medvirkede. Denne undersøgelse har vi ikke gentaget, da mange af informanterne allerede var døde, og optagelserne var meget korte. Men 5 år senere gennemførte samme Kjeld Kristensen med inspiration fra svensk forskning (Mats Thelander) optagelser af i alt 24 elever fra 8. klasse i to forskellige situationer. Det er den undersøgelse vi har gentaget. De nye interviews blev gennemført af Signe Wedel Schøning og Malene Monka. Vi genfandt 18 af de oprindelige 24 8.-klasseselever næsten 30 år efter.

Odder var stedet hvor dialektologerne Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg arbejdede på en omfattende undersøgelse af 'afdialektisering' i en østjysk by i nærheden af en storby (Århus). I alt 82 beboere fra Odder og dens nærmeste omegn blev optaget i ca. en halv time lange samtaler i perioden 1986–89. Begge forskerne var til stede ved alle samtaler, og der var en fin aldersspredning blandt de 82. I vores gentagelse, igen ved Malene Monka og Signe Wedel Schøning, lykkedes det at optage 53 af de oprindelige 82. I øvrigt lavede Malene Monka flere optagelser med informanter som ikke tidligere havde været optaget, så der er faktisk mulighed for også at lave et trendstudie i Odder.

Det var helt afgørende for Sprogforandringscentret at både Kjeld Kristensen og Magda Nyberg og Bent Jul Nielsen ikke alene generøst stillede optagelserne til rådighed for os, men også på alle måder senere var os behjælpelige med alt det materiale der dokumenterer den slags undersøgelser. Vi skylder disse kolleger en uendelig og dybtfølt tak for deres i ordets egentligste forstand uundværlige indsats.

Inge Lise Pedersen var medansøger på ansøgningen om Sprogforandringscentret. Hun havde selv arbejdet i sin hjemby *Vissenbjerg* (tæt ved Odense) i 1982, og havde da gennemført 54 timelange optagelser af beboere i byen, ofte i form af dobbeltinterviews med ægtefæller. Inge Lise Pedersen

gennemførte ved Henriette Simonsen nye optagelser med 6 mænd og 6 kvinder fra de gamle optagelser.

Næstved er Danmarks sociolingvistiske hovedstad. Her er der nemlig gennemført to meget omfattende undersøgelser. Den første, ved medansøger Tore Kristiansen, havde som sit særlige formål at undersøge forholdet mellem sprogholdninger og sprogbrug. Der blev i alt gennemført optagelser med tre grupper af informanter: en voksegruppe, en ungdomsgruppe og en børnegruppe. Ungdomsgruppen på 39 personer blev interviewet i 1986. Voksengruppen på i alt 48 personer blev interviewet i 1989, mens endelig børnegruppen på i alt 36 personer blev optaget to gange, første gang da de gik i 3. klasse, anden gang da de gik i 9. Det lykkedes os at få optagelser med 34 af de voksne, 19 af de unge og 20 fra børnegruppen. Det var Dorte Greisgaard Larsen og i et vist mindre omfang Lisbeth Bjerregaard som gennemførte de ny optagelser i Næstved.

Den allerede en gang nævnte Kjeld Kristensen stod sammen med Jens Normann Jørgensen for den anden undersøgelse fra Næstved. (Jens var medansøger på ansøgningen om Sprogforandringscentret og en uvurderlig drivkraft i dets arbejde gennem mange år. Han afgik ved en alt for tidlig død i 2013. Se videre om hans betydning i vores indledende omtale af bogens Del 2 i afsnittet 'Oversigt over bogens indhold' nedenfor – og ikke mindst i Del 2's kapitler 6, 7 og 8). Også den blev gennemført i perioden 1986–89, men den var opbygget på den måde at det var de samme unge mennesker der blev optaget i tre på hinanden følgende år – for at se om de havde nærmet sig hinanden rent sprogligt i løbet af den periode de havde tilbragt sammen på de forskellige ungdomsuddannelser de gik på i denne periode. Der var altså for mange af disse informanternes vedkommende allerede tre tidsadskilte optagelser før vi gik i gang med gentagelsen. Det lykkedes os at finde 47 af de oprindelige 72, og en gruppe bestående af Astrid Ag, Rikke Vivian Lange og Andreas Stæhr gennemførte både enkeltinterviews og gruppesamtaler med disse 47 i principielt 4-personersgrupper.

I *Køge* havde Jens Normann Jørgensen i samarbejde med Jørgen Gimbel og Anne Holmen gennemført et gigantisk indsamlingsarbejde hvor dansktalende og dansk-tyrkisk-talende skoleelever blev fulgt gennem hele deres skoletid i et omfattende batteri af optagelser. Dette Køge-projekt blev gentaget ved Janus Spindler Møller, idet Janus har optaget 11 af oprindeligt 12 dansk-tyrkisktalende da de var i starten af 30'erne, og altså i et helt andet tidsafsnit af deres liv. De oprindelige optagelser gennemførtes fra 1989 til 1998.

Projekt Bysociolingvistik fik sit navn fordi det var det første større sociolingvistiske projekt om *københavnsk*. Det blev ledet af to af ansøgerne til Danmarks Grundforskningsfond, nemlig medansøger Inge Lise Pedersen og hovedansøger Frans Gregersen. Feltarbejderne på det oprindelige projekt,

Henrik Holmberg, Erik Møller og Jon Albris, optog i alt 83 forskellige personer fra Nyboder fordelt på fire generationer, to køn og to samfundsklasser. Af disse er det lykkedes at finde og få optagelser med i alt 42 personer fra de to oprindelige yngste aldersgrupper. Dataindsamlingen blev gennemført af Janus Spindler Møller, Louise Yung og Matthias Reichert Nielsen.

Senere er det lykkedes at supplere det københavnske materiale med tidligere optagelser deponeret på Institut for Dansk Dialektforskning af Mette Mortensen, som sluttede sin lange karriere i gymnasieskolen som rektor for Herlev Gymnasium. Mette Mortensen optog i 1970–71 23 mænd og kvinder født i 1915 og 22 født i 1945. Dette materiale er blevet inddraget i vores undersøgelser af sproget i København, men er ikke blevet søgt gentaget.

Endelig blev der i forbindelse med den danske afdeling af det internationale CLARIN-projekt (se clarin.eu) indsamlet 16 enkeltinterviews og 4 gruppesamtaler med de samme informanter fra to københavnske ungdomsuddannelser. Det var Signe Wedel Schøning og Andreas Stæhr der stod for optagelserne, og der er både video- og lydoptagelser. Disse optagelser er med informanternes fulde tilsagn tilgængelige for enhver via centrets hjemmeside.

Som man kan addere sig frem til, er det med de indsamlede data muligt at sige noget om i alt 256 danskeres sproglige udvikling mellem to nærmere angivne tidspunkter. Dette kolossale materiale er imidlertid ikke (endnu) realiseret fuldt ud. Det skyldes prioritering af de trods alt begrænsede ressourcer, men også og nok så vigtigt at de undersøgte personer skal passes ind i et fælles design.

Designet må tage udgangspunkt i aldersgrupperne. Vi er så heldige at langt de fleste gamle optagelser blev gennemført inden for en ganske afgrænset periode, nemlig perioden 1986–89, og langt de fleste nye i perioden 2006–10. Derfor kan vi i de fleste tilfælde nøjes med angivelse af kronologisk alder, og vil på samme tid have alder ved optagelsestidspunkt. Begge angivelser er af betydning. Dels varierer optagelsesudstyr med tid, dels er alder ved optagelsestidspunkt relevant for den generationstankegang som gennemsyrrer sociolingvistikken. Vi arbejder i projektet med følgende generationer:

- Generation 0 født før 1942
- Generation 1 født mellem 1942 og 1963
- Generation 2 født 1964–73
- Generation 2.5 født 1981–86
- Generation 3 født 1987–96

Indlysende nok kan Generation 3 ikke have været optaget før. De er således optaget for at forlænge vores data i forestillet tid, og for at sammenligne med

de unge der blev optaget i første omgang netop da de var i den alder. Der er gennemført optagelser med Generation 3 i Vinderup (Malene Monka, Signe Wedel Schøning, Mads Stidsen, Cæcilie Helmer Madsen, Malene Fuglsang), Odder (Malene Monka og Signe Wedel Schøning), Næstved (Astrid Ag, Rikke Vivian Lange og Andreas Stæhr) og København (Marie Mægaard og Janus Spindler Møller).

Projektets dialektologiske interesse

Det er usædvanligt for et sociolingvistisk projekt at man på én gang kan gentage tidligere gennemførte projekter og samtidig kan diagnosticere hvordan et helt sprogsamfund har det, ved at dække så meget af det rent socio-geografisk. Sprogforandringscentrets projekt indeholder optagelser fra:

- et mindre vestjysk samfund, Vinderup, hvor dialektale træk dominerede i den voksne befolkning i de første optagelser (S1),
- et mindre østjysk samfund, Odder (i skyggen af storbyen Århus), hvor hele befolkningen allerede ved de første optagelser (S1) var præget af standardsprog,
- et mindre fynsk samfund, Vissenbjerg (i skyggen af storbyen Odense),
- et sprogligt blandet minisamfund på Sjælland, Køge,
- foruden de to meget forskellige, men tilsammen meget dækkende, undersøgelser i Næstved,
- og til sidst undersøgelsen i København, Danmarks eneste metropol.

Rent dialektologisk mangler man en række af de yderområder hvor dialekt stadig står stærkt i den offentlige bevidsthed, nemlig Sønderjylland, Vendsyssel og Bornholm. Det er en glæde at kunne rapportere at undersøgelser af netop disse samfund er i fuldt sving mens vi skriver disse linjer, inden for rammerne af to nye forskningsprojekter:

- *Dialekt i periferien*, finansieret af VELUX fonden og ledet af Marie Mægaard
- *LaPUR*, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation og ledet af Pia Quist

(Begge projekter har egne hjemmesider; se adresser bagest i kapitlet). På denne måde har det større projekt ført til en række nye projekter, og sådan vil det fortsætte.

Et helt andet fokus har det store projekt om *Danske stemmer i USA og Argentina* som A. P. Møllers fond og Carlsbergfondet i forening med Københavns Universitet finansierer. De mange gamle optagelser med danske udvandrere i USA som vi ved stor velvilje fra Iver Kjærs enke, professor Inger Kjær, har fået stillet til rådighed, suppleres med optagelser som Tore Kristiansen udførte i Solvang i 1990. Og de mange danske efterkommere i Argentina som stadig behersker dansk, er blevet optaget i 2015 – nu hvor dansk er ved at forsvinde som et aktuelt brugssprog i disse eksotiske omgivelser – af Jon Albris, Jan Heegård, Karoline Kühl og Anna Sofie Hartling. Projektet ledes af Frans Gregersen.

Det er en væsentlig pointe at alle disse ny projekters data ender i samme database som de tidligere projekters, det store talesprogs-korpus på Sprogforandringscentret. (Læs mere om det nedenfor i afsnittet 'Lidt mere om det tekniske (for dem der er interesserede)').

Fra dialektologi til variationslingvistik

Over hele verden er der en kamp om hvordan man skal se på dialektologien og dens fremtid. På den ene side kan dialektologien ses som en museumsvidenskab som har til opgave at bevare, ordne og formidle en kultur som ikke eksisterer længere. For et sådant synspunkt får dialektologerne samme rolle som enhver anden museumsformidler: De skal skabe interesse for det gamle landbrugssamfunds praksisser og det sprog der hørte dertil.

På den anden side kan dialektologien ses som forløberen for den variationslingvistik som studerer både gammel og ny variation i sprogsamfund.

Det sidste synspunkt har institutionelle konsekvenser af en art som den nu pensionerede mangeårige leder af (det tidligere) Institut for Dansk Dialektforskning, og med i Sprogforandringscentret fra 2005 til 2009, Inge Lise Pedersen, havde et klarere blik for end de fleste andre. Takket være Inge Lise Pedersens indsats som forsker og administrator er (den nuværende) Afdeling for Dialektforskning på Nordisk Forskningsinstitut et levende miljø som forener interessen for den gamle variation med interessen for den nye og nyeste. Det betyder at der både er specialister i de gamle *ø-mål* (dvs. dialekterne på Fyn, Sjælland og Sydhavsøerne, men ikke Bornholm som er en selvstændig dialektenhed) og specialister i hvordan dialekt bliver brugt i de moderne samfund (se Kapitel 4). Ja afdelingen har også en levende interesse i de nye sprogformer som de unge i storbyens smeltedigel har udviklet, kort sagt i sproglig variation af enhver art i nutid og fortid.

Variation på alle niveauer

Dansk sprogforskning var måske særlig kendt i udlandet for den strukturalistiske københavnerskole omkring Louis Hjelmslev (1899–1965). I Hjelmslevs teori skelnes der skarpt mellem sprogbygning, den abstrakte struktur bag al udøvelse, og så netop denne sprogudøvelse: sprogbrugen. Som i al anden strukturalisme forskydes sprogsystemet i så høj grad fra at eksistere i tid at det bliver et brændende spørgsmål om det egentlig forandrer sig. Én fortolkning af den danske strukturalisme er at sprogsystemet er det der særtegner et sprog til alle tider – og derfor netop er ahistorisk, ikke deltager i historien.

Men hvis dansk altid har haft det samme system, hvad er det så der forandrer sig i løbet af historien? Svaret er indlysende for en strukturalist: Sprogbrugen forandrer sig, det gør systemet ikke. Vi har med vilje forenklet sagerne her for at kunne fremhæve forskellen mellem en sociolingvistisk tilgang til sprogforandring og en strukturalistisk. For sociolingvisterne – som for de historister som gik forud for strukturalisterne – er sprog en evigt dynamisk størrelse, og vi skelner ikke kategorisk mellem sprogbrug og sprogsystem, men mellem lag af sproget der forandrer sig relativt hurtigt (lyd og – navnlig – ordforråd), og lag af sproget der forandrer sig meget langsomt (som f.eks. de grammatiske kategorier; men man skal være opmærksom på at også på dette område har dem der bor i Danmark, ændret deres sprog fra engang at have været et kasussprog til nu ikke at have kasus). Man kan tale om en forskel i rytmer mellem de forskellige lag i sproget. Tilsyneladende er det danske lydsystem baseret på regionalt forskellige intonationsmønstre som kun forandrer sig ganske langsomt, mens alt andet lydligt har forandret sig afgørende. Tilsyneladende er ordstilling det hjælpemiddel der har kompenseret for kasusbortfaldet. Det betyder imidlertid ikke andet end at netop ordstilling og intonation er relativt tyktflydende og seje træk i sproget, ikke at der aldrig på disse områder findes variation. Og variation er ifølge denne teori nøglen til forandring.

Variation kan være af flere slags. Der kan være tale om fortællelser som enten bliver hurtigt rettet af taleren selv, eller bare bliver overhørt fordi lytteren ved at fortællelsen ikke betyder noget. Den slags individuelle afvigelser fra det almindelige er helt almindelige, men også fuldstændig uinteressante. Der skal en eller anden social accept til før en variation bliver betydningsfuld.

Social accept og sociale fakta

Kvantitative opgørelser af variation fordelt på socialt karakteriserede grupper af talere giver os et indblik i hvordan der altid i et sprogsamfund er mange måder at tale på (og ikke bare tale dansk på!). I begrebet *social accept* ligger der at en bestemt måde at tale på genkendes af andre som noget der er karakteri-

stisk for en social gruppe. Hvis det drejer sig om en bestemt lille gruppe, taler vi om *jargon*. Hvis det drejer sig om en større gruppe, taler vi om *sociolekt*. Der findes bestemt andre måder for sociale grupper at udtrykke deres særpræg på end lige sprog. Tænk bare på hår- og tøjstil, måder at 'føre sig på', indkøbsvaner, bosætningsmønstre, politiske præferencer, osv. osv. Alligevel er der det særlige ved sproget at det kun kan variere inden for visse grænser, ellers mister det simpelthen sin brugsværdi. Hvis de grænser overskrides, kan der ikke længere skabes kommunikativ kontakt mellem mennesker, fordi det ikke længere forstås hvad der siges. Hvis vi to redaktører der skriver denne indledning, i morgen, helt alene, vedtog at særtegne redaktører af denne bog ved at skifte centrale dele af ordforrådet ud, f.eks. sådan at vi tog Den Danske Ordbog og vedtog at ethvert opslag skulle betyde det der står under det næste opslagsord, så ville det ikke kunne lade sig gøre for os at sige noget forståeligt til andre end os selv.

Heldigvis er der utrolig meget redundans i sprog. Det betyder at der er mange forskellige steder vi kan hente oplysninger om hvad der menes i det sproglige udtryk: Hvis en af os siger: *Der var sandelig mange mennesker til Tour de France i Paris!*, så viser både ordet 'mange' og flertalsformen af 'mennesker' indholdet FLERTAL, og både udtalen af 'Tour de France' (på tilnærmet fransk) og ordet 'Paris' siger 'Frankrig'. Hvis man ikke forstår det ene sted, så forstår man måske det andet sted, og forstår på den måde hvad der er at forstå.

Samspillet mellem hvor grænserne går for at variere og den redundans der altid er i sprog, angiver det rum der er for faktisk sproglig variation. Vi kan ikke overskride grænserne, men der er et ret stort – faktisk når man ser nærmere efter, forbløffende stort – spillerum for variation inden for dem.

Sprogholdninger – centralt for sprogforandringsteorien

Allerede Kristiansens første undersøgelser i Næstved fra slutningen af 1980'erne – samt flere efterfølgende undersøgelser andre steder i landet – havde entydigt peget på det sprogideologiske område som særdeles relevant for sprogforandringsteorien. Sprogforandringscentret gav nye muligheder for at efterprøve de tidligere, meget ensartede resultater, idet vi indsamlede forskellige former for sprogholdningsdata på alle centrets undersøgelsessteder.

Den centrale pointe i disse undersøgelser er at vi indsamler to slags data: dels data som fremkommer i situationer hvor informanterne er klar over at de giver udtryk for deres sprogholdninger, dels data hvor de ikke er klar over at det er det der foregår. I det første tilfælde er holdningerne *bevidst tilkendegivet*, i det andet tilfælde er de *underbevidst tilkendegivet*. Ofte taler vi for nemheds

skyld bare om *bevidste og underbevidste holdninger*. Grunden til at dette er vigtigt – teoretisk og metodisk – er at de resultater der fremkommer i hhv. bevidst og underbevidst holdningstilkendegivelse, er meget forskellige. De synes at være udtryk for to forskellige værdisystemer knyttet til sproglig variation – og kun i det ene system, nemlig det underbevidste, ser vi at variationen er omgivet af relativ op- og nedvurdering på en måde der indikerer at holdningerne påvirker sprogbrugen, og altså er en drivkraft i sprogforandring. Sprogforandringscentrets undersøgelser bekræfter de tidligere fund: De ’tyndt’ lokalfarvede måder at tale standardsproget på (det er i det væsentlige et spørgsmål om prosodi, og vi kalder det LOKAL aksang; se videre nedenfor i afsnittet ’Lidt om terminologi’), nedvurderes kraftigt i sammenligning med de MODERNE og KONSERVATIVE aksanger. (Læs om disse resultater i Kapitel 1). Den teoretiske og metodiske fokusering på de to værdisystemer på to bevidsthedsniveauer har vist sig helt afgørende for at forstå den sproglige udvikling i Danmark.

Denne tilgang til studiet af sprogideologiens rolle er i øvrigt blevet en ’eksportartikel’ der er taget i anvendelse i en række lande. Der er allerede blevet gennemført undersøgelser af samme slags i Norge, Litauen, Irland, Tyskland og Nederlandene, og arbejdet fortsætter inden for rammerne af det internationale forskernetværk SLICE (= Standard Language Ideologies in Contemporary Europe) som Sprogforandringscentret har taget initiativ til og administreret siden 2009 (se SLICE’s netadresse sidst i kapitlet). Vores interesse ligger ikke mindst i at kunne sammenligne, så vi kan vurdere i hvilken udstrækning det der sker i samspillet mellem sprogbrugsniveauet og sprogholdningsniveauet i vores data, er specielt for Danmark – eller udtryk for en generel udviklingstendens under ’globaliseringen’ i såkaldt ’senmoderne’ samfund.

Som det vil fremgå af bogens kapitler, er det ideologiske aspekt af *sociolingvistisk forandring* (se om dette begreb i afsnittet om terminologi) et centralt element i de fleste af de studier der udføres ved Sprogforandringscentret. Sprogholdningsdata indsamles og analyseres med brug af en bred vifte af både kvantitative og kvalitative metoder.

Fonetisk variation og hvordan man undersøger den

Lydlig variation har spillet så stor en rolle i sociolingvistikken at nogle med rette kunne misforstå sagen og opfatte sociolingvistik ’bare’ som en socio-fonetik. Det er – som det vil fremgå af bogens kapitler – ikke tilfældet. Og alligevel er der noget særligt ved det lydige niveau, fordi variationen her ikke påvirker det kognitive indhold i hvad der bliver sagt. Det er en sandhed som måske nok kan anfægtes, men det står fast som en central påstand i traditio-

nel sociolingvistik at den sociolingvistiske variabel kan defineres som *forskellige måder at sige det samme på*. Det er ligegyldigt hvor æ-agtigt dit første korte a i ordet 'Danmark' er; du vil blive hørt som en der snakker om det land vi bor i. Det er derimod ikke lige meget for *hvordan* du bliver hørt, og her er det at det sociale kommer ind i billedet. Hvis du udtaler det første korte a æ-agtigt, er der mange mennesker over 50 i den danske befolkning som hører dig som tilhørende en bestemt social gruppe. Derfor må det have stor interesse både at undersøge hvor udbredte de forskellige måder at udtale kort a på er, og at undersøge hvilken social betydning det har at bruge den ene eller den anden variant af kort a. Begge dele er i centrum for undersøgelserne på Sprogforandringscentret, og ideelt set kan man faktisk kun udtale sig om hvilken betydning et bestemt mønster af brug har hvis man også har undersøgt hvordan mønstret opfattes. Vi ved først noget om det uventede resultat at middelklassemænd i København har flere flade a'er end mænd fra arbejderklassen hvis vi forstår hvordan 'det flade a' har skiftet karakter i sprogsamfundet (se Kapitel 2).

Mange af de lydige variable som Sprogforandringscentret har undersøgt, har lange historier i sprogsamfundet, og har været diskuteret i offentligheden. Det er karakteristisk for humanistisk forskning at den må og skal være refleksiv og medtænke hvilken virkning det vil have at man går ud i offentligheden med uventede fund – for eksempel afdækker den mærkværdige historie om hvordan det flade a har skiftet status (sådan som det skete i Politiken 6. og 9.12. 2014). Måske rækker det slet ikke ved folks overbevisninger om at det flade a er grimt og københavnsk (selv om det findes over hele landet og i alle grupper), og man kan derfor risikere at skulle stå skoleret for folkedomstolen fordi forskningen viser noget andet. Men der kan jo også ske det – det håber man intenst som forsker – at der rækkes ved de faste overbevisninger. I begge tilfælde har forskningen spillet en rolle, og indgår dermed i den ideologidannelse der sker omkring sproget.

Man kan studere lydlig variation på to ret forskellige måder. Den ene måde er *auditiv*. Den består i at aflytte optagelser og notere sig hvilken af et på forhånd angivet sæt af mulige lyd der er tale om. Denne aflytning har den fordel at vi har at gøre med lyd som spiller en rolle i sprogsamfundet, og dermed får vi brugt det beredskab ethvert medlem af sprogsamfundet har til at aflytte en talers sociale baggrund ud fra hans eller hendes sprog. På den anden side skal der jo være tale om en raffineret og konsistent udgave af denne aflytning, så det kun er netop den lyd der lyttes efter der spiller en rolle – og det kræver træning. På Sprogforandringscentret har de forskellige ledere af fonetikkodningen trænet flere generationer i at aflytte præcist, hurtigt og konsistent.

Den anden metode er *akustisk*. Alle lyde har akustiske egenskaber; sproglyde er ingen undtagelse. For sproglyde gælder at man er nået frem til at kunne karakterisere dem ved de såkaldte formanter som optræder i det akustiske signal som koncentrationer af svingninger. Det er ikke spor nemt at afgøre hvornår en lyd begynder og hvornår den slutter, for dermed at kunne sætte målingen ind på præcis det samme sted i lyden – men også det er et spørgsmål om træning.

Vi har brugt begge metoder, men er i øjeblikket ved at forberede et radikalt gennembrud for den akustiske metode. Det er lykkedes for amerikanske forskere at få computere, gennem to trin, til pålideligt at foretage akustiske målinger. Det første fornødne er at have udskrifter til rådighed. Det andet er at udskrifterne skal være så præcist bundet sammen med lydfilen, så præcist *alignet*, at man kan være sikker på at det er lige præcis den rigtige lyd der bliver målt på. Men så ... Så står næsten uanede muligheder åbne for den der råder over et kæmpe velstruktureret korpus af udskrevet tale. Indtil nu har akustiske målinger med træning af studentermedhjælpere og møjsommelig måling af hver enkelt lyd været meget tids- og ressourcekrævende. I fremtiden vil der være mulighed for ikke bare at måle alle de sproglyde informanterne har produceret bare man har computerkraft nok, der vil også være fantastiske perspektiver i at kunne sammenligne med de omfattende aflytninger der allerede foreligger.

Grammatisk variation

Grammatisk variation kan ikke defineres på samme måde som udtalevariation, dvs. med udgangspunkt i en sociolingvistisk variabel der ikke påvirker betydning. Og alligevel findes der jo flere forskellige konstruktioner på dansk som tjener samme formål. Vi har f.eks. to forskellige måder at danne betingelsessætninger på, en med og en uden 'hvis':

- (1) Kommer han, går jeg
- (2) Hvis han kommer, går jeg

Og hvis-betingelsessætningen kan stå enten foran, som i (2), eller efter hovedsætningen, som i (3).

- (3) Jeg går, hvis han kommer.

Derimod vil de fleste danskere nok finde det uacceptabelt at sætte betingelsessætninger uden 'hvis' til sidst, som i (4).

- (4) ??Jeg går, kommer han

Skulle vi ønske at undersøge hvordan de forskellige talergrupper bruger disse måder at forme betingelser på, må vi derfor beregne de foranstillede anderledes end de efterstillede. Der er to muligheder i det ene tilfælde – men kun én i det andet; dvs. der er ikke variation i det tilfælde.

Grammatisk variation er mindre frekvent end lydlig, og det betyder at vi når vi koder grammatisk, leder hele optagelsen igennem for forekomster – og så koder vi dem. Hvis vi havde gjort det samme mht. det lydlige niveau, havde vi siddet og kodet endnu. I stedet valgte vi at begrænse antallet af lydlige forekomster der skulle kodes til ca. 50, så vi havde 40 sikre forekomster pr. person (og ca. 10 til at smide væk). Det betød så at vi måtte finde en principiel måde at begrænse den fonetiske kodning på. Løsningen blev at vi benyttede den såkaldte iiv-analyse (se Kapitel 12), så kun passager der var kodet på en bestemt måde kunne kodes fonetisk.

Den grammatiske analyse inden for Sprogforandringscentret er i slægt med det man nu kalder *korpuslingvistik*, ved at benytte faktisk frembragt materiale. Den adskiller sig derimod fra hovedstrømmen af korpuslingvistisk forskning ved at være baseret på talesprog. Faktisk er det en stor ambition for Sprogforandringscentret at nå op på så store datamængder af udskrevet talesprog at vi kan begynde at anvende de statistiske metoder som anvendes af førende europæiske korpuslingvister (samlet omkring inspirationen fra den belgiske forsker Dirk Geeraerts). Med de projekter der allerede er i gang, ligger dette mål inden for en rimelig fremtid.

Men den grammatiske forskning på Sprogforandringscentret har også en fælles arv med den stærke tradition for funktionalisme som dansk grammatisk forskning har været præget af lige siden inspirationen fra nederlandske Simon Dik i løbet af 1990'erne for alvor fik fodfæste herhjemme i kraft af indsatser fra Elisabeth Engberg-Pedersen, Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen, med flere. Det betyder at vi er ganske åbne over for den tanke at grammatisk variation kan have semantiske implikationer. Det kan med andre ord betyde noget om man vælger den ene eller den anden af to eller flere konkurrerende konstruktioner. Hvis det kan vises at de to konstruktioner *altid* betyder noget forskelligt, er der slet ikke tale om (grammatisk) variation, men om to forskellige måder at sige to forskellige ting på.

I arbejdet med grammatisk variation kan man se en ny hermeneutisk cirkel udvikle sig. Man finder et overraskende resultat og går derfor i gang med at se nærmere på de eksempler der har overrasket en. Det kan betyde en ny fortolkning af netop disse eksempler, og dermed en ny kodningsmanual og nye kvantitative resultater. Den slags kræver kun én ting: tid. Tid til at de samme forskere kan udvikle deres tanker sammen over lange stræk, og tid til at man kan lægge det ene projekt i forlængelse af det andet så man opnår akkumulation af resultater. I Kapitel 11 fremlægger Torben Juel Jensen og

Tanya Karoli Christensen, som i de sidste mange år har ledet centrets grammatikergruppe, vigtige resultater fra gruppens analyser.

Semantisk variation

Ruqaiya Hasan – den store systemisk-funktionelle sociolingvist, født i Bangladesh, men virksom i Storbritannien og Australien og alt for tidligt død i 2015; medlem af centrets internationale råd – har argumenteret for at sociolingvistik også bør interessere sig for betydningsvariation. Ikke (bare) den slags betydningsvariation der knytter sig til de såkaldte pendulord (et velkendt dansk eksempel er *bjørnetjeneste*, hvor befolkningen er delt i to med hensyn til at forstå det som en god eller dårlig tjeneste), men systematisk betydningsvariation som hænger sammen med at forskellige grupper af befolkningen udfører samme sproglige opgave, samme sproglige funktion, med forskellige midler.

For at man kan få den slags forskning til at fungere, er det indlysende at der må være en fælles overordnet konstant som manifesteres eller udformes karakteristisk forskelligt af talere der hører til i forskellige subkulturer. Det kan næppe komme bag på nogen at opdragelsessproget er forskelligt i de forskellige sociale grupper, bl.a. fordi værdierne og de færdigheder og kvalifikationer man lægger vægt på, adskiller sig væsentligt. Det store problem i forhold til vores data er at finde frem til en konstant funktion som kommer til udtryk netop i et sociolingvistisk interview (eller i gruppeoptagelser). Måske er nøglen her at vi kan benytte den kodning som netop opsøger konstante genrer eller særlige udvekslinger (se om dette i Kapitel 12), for så at se om den måde det gøres på, er karakteristisk forskellig i forskellige sociale grupper. For eksempel, hvis man udskiller alle de steder hvor der udveksles følelser, kunne man se på om der var karakteristiske ord der kun forekom i den ene af projektets to klasser, Arbejderklasse og Middelklasse, eller måske forekom med meget større frekvens i den ene eller den anden af dem.

Semantisk variation er et lovende nyt forskningsfelt – sammen med pragmatisk variation, som i længere tid har været bedrevet bl.a. med udgangspunkt i noget så forholdsvis perifert rent sprogligt som høflighed. Høflighed kunne dog sagtens udvides til at rumme alle former for at 'tage den andens perspektiv i stedet for mit eget', og ville så kunne indbefatte rådgivning og forskellige former for undervisning, som f.eks. vejledning.

Hvad forandrer sig?

Den store tyske filosof G.W.F. Hegel har æren af at have formuleret bonmotet: *Minervas ugle flyver først i skumringen*. Hegel har her muligvis ramt en grundregel for hvordan humaniora i almindelighed (selv om han givetvis kun

tænkte på filosofien) forholder sig til de samfund disse videnskaber er indlejret i. Når man ser tilbage på forskningen i nationalstaten, tog den fart da nationalstaten var ved at blive udhulet for enhver socio-økonomisk realitet. Trykpressens betydning fik man øjnene op for da den digitale verden allerede var en realitet. Dialekterne blev for alvor udforsket mens dialektologerne samtidig ideligt annoncerede deres nært forestående død, og sociolekter blev skrevet i mandtal da industrisamfundet var på vej til at være en saga blot. Måske kræver det dagens afstand at se, eller måske er ugler blot ikke særlig gode til at flyve mens der er sollys. I det billedsprog har det været en af vores opgaver at få Minervas ugle til at stå lidt tidligere op eller tage solbriller på – eller at få humaniora til snarere at ligne de sangfugle der er mest aktive præcis når dagen begynder.

Det danske samfund har i løbet af de sidste to århundreder gennemløbet en gigantisk omdannelse fra at have været et (ifølge legenden fuldstændig stabilt) landbosamfund – med store dialektale forskelle ikke blot mellem landsdele, men også mellem nærvæd hinanden liggende sogne så enhver kunne kende forskel med blot få miles afstand – til at blive et industrisamfund hvor store mængder af mere eller mindre forarmede landarbejdere og husmænd vandrede ind til byerne for at få arbejde på de store fabrikker som opstod der hvor der i forvejen var handel og trafikale forbindelser til f.eks. udskibningshavne. Byerne blev i denne proces omdannet fra oprindelig at have været befæstede handelspladser – med en i forhold til landet høj befolkningstæthed og dertil svarende usunde livsforhold – til at blive endnu usundere tæt bebyggede arbejderkvarterer (i København de to bro-kvarterer Nørrebro og Vesterbro), som var geografisk og socialt adskilt fra der hvor borgerskabet slog sig ned (i København på Frederiksberg og Østerbro). Dermed opstod den socialt opdelte by som så i 1960'erne blev by-fornyset ved de store saneringer. De store byer fik en ring rundt om sig af nybyggede kvarterer med boliger, og de trafikale forbindelser mellem bolig og arbejdssted opstod hermed som problem. Samtidig blev bykernerne over hele verden tømt for beboelse og dertil hørende funktioner, indtil de blev genopfundet i 1990'erne som mondæne. Nogle bykerner nåede aldrig med i denne udvikling (Detroit er et nærliggende eksempel).

En endnu større revolution var det da 1950'ernes kernefamilier blev opløst til fordel for mange forskellige varianter af udearbejdende forældre, hvad enten de var mere end to om det, kun to om det, eller kun én, og hvad enten de havde samme køn eller forskellige. Det betød at en stor del af den primære socialisation, som i det gamle landbosamfund blev varetaget af storfamilien og/eller landsbyens børneflokke, nu blev institutionaliseret med udbygning af vuggestuer og børnehaver. Selv i forhold til de andre nordiske lande er institutionaliseringen af børneopdragelsen i Danmark langt mere udbredt.

Det er instruktivt at forestille sig hvordan f.eks. opdragelsessprogbrug må være en ganske anden i familier der kun ser hinanden til det fælles måltid om aftenen, i forhold til familier hvor man tilbragte al tid sammen indtil børnene skulle i skole. Hvis moderne familier skal sætte deres præg på børnene på trods af, eller i opposition til, det præg børnene får i den skole som deres forældre – mere eller mindre bevidst, mere eller mindre entusiastisk – har valgt at sætte dem i, så skal de være betydelig mere effektive i dag når de har så lidt tid sammen med børnene. Ferier får helt indlysende en helt anden vægt i familiernes interne forhold.

Hertil kommer at der er en stadig intensere konkurrence mellem medier og forældre om børnenes tid. Billedsproget på de digitale platforme er uhyre effektivt til at – ja, danne billeder, og har dermed nærmest udkonkurreret mere personlige billeddannelser som dem man får ved at læse. Og medierne placerer deres brugere i en international verden hvor generationer på tværs af landegrænser har mere fælles gods, og referencerammer at opbevare det i, end det der binder generationerne sammen inden for nationalstaternes grænser. Samtidig møder børnene over hele Danmark, men mest intensivt i storbyerne, andre børn som ikke nødvendigvis har dansk som deres førstesprog, og som taler andre sprog derhjemme. Hvis Minervas ugle skal få øje på alt det, må vi give den briller på. Og det har vi gjort. Resultatet kan ses i bogens Del 2.

Minervas ugle med briller og forstørrelsesglas

Historien om den sociale udvikling af det danske sprogsamfund er historien om afviklingen af dialektdanmark, og dernæst ud- og afviklingen af industri-danmark til fordel for det globaliserede (eller i hvert fald amerikaniserede) informations- og servicesamfund som omgiver os i dag. Hvad kan sprogs rolle være i sådant et samfund? Hvis vi knytter dialektforskningen til skildringen af det samfund der udnyttede sprog til at beskrive de landbrugspraksisser som alle havde fælles – men som karakteristisk blev udført med små forskelle fra sogn til sogn, og bl.a. derfor også blev kaldt noget forskelligt – så kan vi tilsvarende se den tidlige sociolingvistik som industrisamfundets sprogforskning. Arbejderklassens københavnske lekt sejrede ad helvede til, og blev udbredt over det ganske land i takt med at de gamle dialekter blev overflødige, dels fordi landbosamfundet blev lige så industrialiseret og i øvrigt mistede sin dominerende stilling inden for nationalstatens erhvervsstruktur, dels fordi dem der ikke længere var i landbruget, var flyttet til byerne hvor de lærte sig at tale som den klasse de tilhørte. Blev vi så alle arbejdere?

Næh, det københavnske der blev udbredt som standardsprog i Danmark, mistede simpelthen sin tilknytning til en bestemt klasse, så nu kan vejрман-

den på TV bruge flade a'er uden at nogen under 55 kan høre dem som flade, eller som lav-københavnske, eller for den sags skyld som arbejderklassekarakteristiske – fordi de selv har dem uanset klassebaggrund. Det betyder ikke at vi ikke alle kan høre forskel på hvordan Dronningen (som jo, undskyld, nu må siges at være en ældre dame, og derfor har lov til at tale lettere arkaisk alene af den grund) taler, og hvordan TV-studieværter som Cecilie Beck taler – men vi kan ikke længere se det første som den eneste rigtige måde at tale på, og som den måde udlændinge skal tale dansk på. Der er ikke kun én fælles norm – som man kan udpege en bærer af – men en bredere række af mulige standardformer, aksanger, som nok er forskellige hvad deres sociale betydninger angår, men uden at nogen af dem er uacceptable og fraværende i offentligheden i samme udstrækning som de traditionelle dialekter

Det samfund der omgiver os, det samfund vi som forskere er en del af, er ikke længere et industrisamfund. Det betyder at sociolingvistikken må bevæge sig ud over industrisamfundet og anlægge det mere overordnede synspunkt at sprog skal ses som en del af det til enhver tid omgivende samfund. Et påfaldende træk ved dette er at der nu er langt flere der henter deres indkomst fra serviceerhverv end fra industri eller landbrug. En sociolingvistik der kender sin besøgstid, må tænke over hvad det betyder. Den enkelte i et servicesamfund har givetvis fået større sproglig bevægelsesfrihed, men samtidig stilles der sikkert også krav om at individet netop kan tilpasse sig sprogligt til enhver tænkelig situation og enhver tænkelig adressat, kunde eller forretningsforbindelse. Dermed kommer de i sprogsamfundet frit svævende sproglige træk, eller sproglige ressourcer, til i højere grad at være til rådighed for at ramme lige den blanding som vil være maksimalt effektiv i situationen. Sociopragmatisk forskning vil i fremtiden kunne vise os hvordan der i det ny århundrede i Danmark opstod nye sproglige krav, og hvad det betød for sprogudviklingen, men vi vil morderlig gerne kunne se det i øjnene lige nu og lige her. Det har vi nu prøvet i ti år. Resultaterne præsenteres i denne bog.

Lidt mere om det tekniske (for dem der er interesserede)

Forskning og især frontforskning er højt specialiseret. Det betyder at det ikke altid er lige simpelt at forklare så konkret som muligt hvordan selve forskningsprocessen forløber. Det er imidlertid også et formål med denne bog at give et blik ind i maskinrummet på et hu-

manistiske forskningscenter af en vis størrelse. Der er ikke så mange grundforskningscentre inden for humaniora og ikke andre inden for sprogvidenskab. I denne del fortæller vi noget om hvordan vores resultater er opstået og afslutter med en kortfattet forklaring af nogle termer som ikke er umiddelbart forståelige, men som er nødvendige og vigtige i fortællingen om centrets arbejde, og som derfor dukker op i flere af kapitlerne. Til allersidst en gennemgang af bogens opbygning og en præsentation af dens enkelte kapitler.

Et talesprogskorpus til alle tider

I digitalt baseret forskning, nu om dage kendt under navnet 'digital humaniora', er det karakteristisk at der sker en ændring fra små undersøgelser overvejende baseret på kvalitative metoder, til store datasamlinger og dermed kvantitative metoder og tilhørende statistisk testning af tilfældig variation. Samtidig er der nu diskplads til at lagre helt exceptionelt store mængder af lyd. Det betyder at man på én server kan have alle de mange lydoptagelser der er samlet ind til nu, plus alle de udskrifter der svarer til dem. Det er langt fra alle de indsamlede optagelser der er blevet skrevet ud. Det skyldes at det er dyrt at skrive ud (se nærmere i Kapitel 12). I en fjern fremtid kan man sikkert finde frem til metoder som automatisk kan forvandle danske lydfiler til danske udskrifter, men den fremtid er altså ikke kommet endnu.

I mellemtiden må vi sikre os dels at udskrifterne dækker bedst muligt hvad der bliver sagt, og kun hvad der faktisk bliver sagt. Og så finde frem til den klogeste strukturering af dette enorme materiale. I første omgang valgte vi at koble lydfil og udskrift så de er så nogenlunde ordnet så man kan komme fra den ene til den anden eller omvendt. Hvis vi vil finde et sted hvor man siger et bestemt ord for at kunne redegøre for hvad det bliver brugt til, er det en nødvendighed at kunne genfinde det sted på lydoptagelsen hvor ordet bliver sagt. Det *kan* være at udskriverne har misforstået lydoptagelsen og skrevet forkert. Det sker naturligvis aldrig på Sprogforandringscentret ..., men det sker faktisk at man opdager at det er en anden der har sagt det pågældende, end den der står anført som taler i udskriften. Et datamateriale er aldrig bedre end den kvalitet man kan opnå med den rigtige kultur for omhu og gentagen korrekturlæsning. I praksis er der tale om at finde den rigtige balance mellem perfekte udskrifter af et mindre materiale og virkelig gode og brugbare udskrifter af et større.

Denne kobling af lyd og udskrift gør det altså muligt altid at genopsøge de steder i datamaterialet man analyserer. Det tjener til at modificere ideen om at digitalisering overflødiggør den direkte konfrontation med materialet. Det er særlig afgørende i talesprogsforskning netop fordi der altid i en optagelse er mere information end blot hvad der kan fremgå af en udskrift. Udskriften kan nok så perfekt gengive hvad der bliver sagt, der er altid i den

originale lydfil noget mere, nemlig oplysninger om hvilke sindsstemninger der er bærende i samtalen. Randi Skovbjerg Sørensen redegør i sit bidrag til denne bog (Kapitel 9) for nogle af de måder hvorpå man kan påvise at det der foregår i sociolingvistiske interviews, kan være dybt forskelligt. Skovbjerg Sørensens metode er interaktionel analyse, men det er givet at man ville kunne belægge en del af hendes analyser også med analyser af stemmekvalitet eller andre målinger af den måde der tales på. Det kan til gengæld kun gøres hvis vi præcis kan lokalisere i løbet af samtalen hvor vi skal lede efter eventuelle skift i 'stemningen'.

Forholdet mellem korpus og informantdatabase

Det ligger i sociolingvistikens DNA at de talende skal karakteriseres sociologisk. Alle oplysninger om de talende er relevante for en sociolingvist, men mindst skal vi vide hvilken alder han eller hun har, og hvilket køn (og nej, det er ikke altid man kan høre sig frem til det sidstel!), men vi vil også insistere på at kende talerens historie i form af fødested og forældres baggrund, og i form af selvstændige oplysninger om hans eller hendes uddannelse og karriere frem til optagelsestidspunktet. Jo mere, jo bedre. Det bliver især indlysende relevant når man som feltarbejder er ude for at optage en person der allerede tidligere er optaget. Måske har hun skiftet navn eller bopæl, er blevet skilt og/eller uddannet, har fået nyt job eller børn – siden sidst. Alle disse oplysninger samler vi i en såkaldt *informantdatabase* som er maksimalt sikret mod udenforståendes indtrængen.

Ideelt set skal alle der optræder i optagelserne identificeres, have en ID-kode og et sted i informantbasen hvor alle oplysninger er samlet. Vi er så tæt på at nå målet at der kun er én eller to personer som vi ikke kan finde ud af hvem er – fordi de optræder i optagelser fra omgivelser hvor der kan komme tilfældige personer med på optagelsen uden at vi nu kan gå tilbage og finde ud af hvem det er. I alt er der 2287 personer i informantbasen hvoraf 1850 er informanter, 322 forbipasserende ikke-informanter og 79 forskellige er interviewere/feltarbejdere. Informantbasens størrelse kan kun fastlægges pr. en bestemt dato (dette var pr. 5.8 2015), for antallet stiger uge for uge.

Der er en vigtig pointe i at adskille informantbasen og selve korpuset af lyd og udskrifter – for kun at have ID som linket mellem dem – og det er at udskrifterne er uforanderlige når de først er lagt ind i korpus. Dét kan ikke gælde for oplysningerne om informanterne. For det første kan det jo hele tiden tænkes at vi får fat på nye oplysninger om dem. Det sker i princippet hver gang vi lytter optagelser igennem. Der er også relationer mellem informanterne indbyrdes som kun kan stå i en separat informantdatabase fordi de egentlig ikke vedrører en enkelt optagelse men relationen mellem optagelser.

Det er givetvis relevant at vide at flere af de unge mennesker der blev optaget som en del af Projekt Bysociolingvistik i 1987, havde gået i klasse sammen. Det er også relevant at kende til søskenderelationer og forældreskab mellem informanter uden at det skal gentages som oplysninger i hver eneste optagelse de deltager i.

Tiers og kodningsmanual

Selve korpusset består således af lydfiler koblet med udskrifter. Men for at gennemføre analyser af disse udtømmelige data har vi valgt at benytte et format (Praat Text Grids) som tillader at man tilføjer et uendeligt antal linjer, kaldet *tiers*, til den korrekturlæste ortografiske udskrift. I disse linjer skriver vi de koder som udtrykker den klassifikation af et sprogræk vi har fundet frem til ved at se på udskrift og lydfil i forening. Kodninger foregår på Sprogforandringscentret i overensstemmelse med en kodningsmanual som indeholder de kategorier som skal anvendes, sammen med typeeksempler. Det sikrer at dem der koder, opfatter de forskellige kategorier på samme måde så vi får en pålidelig anvendelse af manualen. Samtidig kan vi give udenforstående et indblik i hvilke kategorier vi arbejder med som de kan anvende selv – hvis de vil. Der er naturligvis også på centret indbygget en række sikringsmekanismer af samme art som korrekturlæsningen af udskriften. Noget kan klares ved at den overordnet ansvarlige læser kodningerne igennem, andet viser sig at måtte tages op og kan måske i sidste ende føre til ændringer i kodningsmanualen. Det er til gengæld uhyre kostbart, for så skal der rettes igennem helt fra starten så al kodning overholder samme konventioner. Derfor er vi blevet bedre til at prøvekøre kodningsmanualer igennem længere tid, for så først at give grønt lys til at kode løs når vi er sikre på at der ikke er nogen huller tilbage.

Alle kodningsmanualer skal i princippet være tilgængelige på centrets hjemmeside. Finder man ikke den kodningsmanual man er interesseret i, kan man altid henvende sig direkte til centret.

Kodning er anvendt hermeneutik: Man tolker et bestemt sted i en udskrift – som afspejler en lydfil – som et eksempel på en bestemt kategori. Det betyder at der i kvantitative studier indgår et primært tolkende moment som bør medtænkes både når man læser manualen, og når man læser de kvantitative resultater. Det er helt afgørende at de kategorier som oprettes i manualen, faktisk kan praktiseres i en kodning, lige så afgørende som at de er defineret så de kan belyse det teoretiske problem de skal løse. Igen er de kvantitative opgørelser kun så gode som manualen tillader det. Flere kapitler i bogen illustrerer denne kombination af kvalitativ klassifikation (i overensstemmelse med en på forhånd gennemtestet manual) og efterfølgende kvantitative opgørelser (af resultatet af den gennemførte kodningsproces), se f.eks. Kapitel 11.

En dedikeret søgemaskine og en dedikeret programudvikler

Et korpus er i sig selv – det ved vi fra os selv – kun til besvær; man skal kunne bevæge sig frit rundt i det for at trække de informationer ud som man har brug for til analyserne. Lige fra begyndelsen har Sprogforandringscentret været med i den internationale bevægelse der udnytter computerne til at lave mest muligt af alt det kedelige arbejde som før blev gjort ved at man sad og bladrede i papirer for at finde eksempler.

Her kommer et vigtigt princip fra den sociolingvistiske teori ind: Hvis vi skal redegøre for brugen af en bestemt variant, skal denne variants tilhørsforhold til andre mulige realisationer af samme kategori afklares. Lad os sige at vi undersøger a'er i dansk. Vi starter med at skille de korte a'er ud; de lyder anderledes end de lange. Den strukturelle analyse af det danske udtrykssystem har derefter i mange år skelnet mellem to positionsbestemte varianter af kort a, nemlig på den ene side *Hanne-a* (dvs. den a-udtale som er den 'normale' foran bl.a. n) og på den anden side *kaffe-a* (dvs. den a-udtale som er den 'normale' foran bl.a. f) Når vi så skal finde ud af hvordan bestemte talere benytter de forskellige a'er, skal vi altså først finde ud af hvor der forventes et Hanne-a, og hvor der forventes et kaffe-a. Vi skal finde alle de a'er der kan være tale om i udskrifterne, for så at aflytte de tilsvarende steder i optagelserne, og så notere hvilken variant der bliver brugt. Det går ikke an kun at lytte efter en bestemt variant og så bare angive antallet – vi skal have *antallet som en andel af de mulige*. Det kaldes i den sociolingvistiske teori for princippet om at kunne redegøre for alle forekomster, *the principle of accountability*. Computere er her uovertrufne fordi de er så dumme at de simpelthen ikke overser noget, hvilket vi mennesker godt kunne tænkes at gøre.

Men computerne skal jo også have besked på at udføre deres dumheder, og det sker i centrets søgemaskine som nu i årevis har været i kærlig pleje hos vores IT-konsulent Michael Barner-Rasmussen. Vi var så heldige allerede i begyndelsen at have hjælp fra en original programmør i centrets tidligere ansatte Peter Lind, så vi har haft en søgemaskine i så mange år nu at den er ved at blive genfødt mens vi skriver disse linjer.

At al kodning efter manualerne lagres i systemet som *text-grid tiers*, gør det altid muligt at vi kigger os selv i kortene, og at andre kan gøre det samme. Computerne er som nævnt stupide, så hvis man spørger en computer om det samme to gange i træk, skal den give det samme svar. Sker det ikke, er der al grund til lade de røde lamper lyse mens man finder ud af hvad der er i vejen.

ØØØ

Lidt om terminologi

Det kan være hensigtsmæssigt at have et afsnit hvor læseren nemt kan finde redegørelser for centrale begreber der gentagne gange vil dukke op på bogens sider. Der er tale om to slags terminologi: dels den der bliver brugt til at tale om centrets *datasamlinger*, dels den der bliver brugt til at tale om de *ændringsprocesser* som centret studerer.

S1 og S2

De tidligere undersøgelser (fra 1970'erne og 1980'erne; se om dem ovenfor i afsnittet 'Udgangspunktet: de tidligere undersøgelser') kaldes gennem hele bogen, og i alle vores internationale publikationer, for S1 – for at få udtrykt det faktum at de danner udgangspunktet for de senere (fra 2000'erne), som så kaldes S2. Der er tale om relative betegnelser således at Generation 3-optagelserne (optaget første gang i 2000'erne) til sin tid som S1 vil danne udgangspunkt for nye undersøgelser som så vil blive S2 i forhold til netop Generation 3.

Sociolingvistisk forandring

Sprogforandringscentrets opgave er at beskrive og forklare de store ændringer som det danske sprogsamfund og det danske sprog har gennemgået i løbet af det sidste århundrede. For at løse en sådan opgave skal der redegøres for samspillet mellem tre typer af fakta: (i) *sociale fakta* – af såvel materiel som kulturel art, (ii) *ideologiske fakta* – først og fremmest dem der drejer sig om holdninger og værdier knyttet til sproglige forskelle og sproglig variation, (iii) *sproglige fakta* – forskelle og variation på alle sproglige niveauer. I løbet af historien sker der ændringer i disse typer af fakta som følge af samspillet mellem dem, og dertil ændringer i vilkårene for selve samspillet. Denne historiske proces kalder vi *sociolingvistisk forandring*. (Begrebet er fremhævet og udviklet i arbejder af en af verdens førende sociolingvister, britiske Nikolas Coupland. Han var med i Sprogforandringscentrets internationale råd og har i tre år været knyttet til centrets arbejde gennem et halvtids forskningsprofessorat ved Nordisk Forskningsinstitut, som er det institut centret igennem perioden 2005–2015 har været tilknyttet).

Virkelig tid og forestillet tid

Sprogforandringscentrets teoretiske fokus er på sprogforandringsteori. Centrets udgangspunkt var at det i dag er muligt at bidrage til at udvikle sprogforandringsteorien baseret på empiri (fakta) på en ganske anderledes måde end tidligere. Dette gælder især for de talesproglige fakta, idet den sociolingvistiske forskning fra og med 1960'erne kunne tage båndoptageren i brug til at indsamle store mængder af talesprog i såkaldt sociolingvistiske interviews

med almindelige mennesker. Foregangsmanden her var amerikaneren William Labov (f. 1927, i øvrigt også medlem af centrets internationale råd). I og med at man i de første mange år ikke kunne studere sprogændringer i *virkelig tid* (real time) ved at sammenligne med tilsvarende båndoptagelser fra tidligere tider, opfandt Labov begrebet *forestillet tid* (apparent time). Ved at sammenligne sprogbrugen hos de unge med sprogbrugen hos de gamle og antage at en eventuel forskel var udtryk for en igangværende sprogforandring fik man en håndterlig metode til at sige noget om sprogforandring på basis af en enkelt tværsnitsundersøgelse. Forestillet tid var længe det tidsbegreb man var nødt til at basere sine sprogforandringsteoretiske overvejelser på. Som tiden gik, var der imidlertid tidligere undersøgelser at tage af, og i de sidste to årtier har man kunnet udvikle sprogforandringsteorien ved at sammenligne lydoptagelser foretaget med flere årtiers mellemrum, og dermed studere ændringer i virkelig tid.

Aksanger af standardsproget

Det er ikke hensigtsmæssigt at tale om en ny sproglig virkelighed i gammel terminologi. De sproglige forskelle i dansk er traditionelt blevet omtalt som forskelle mellem *rigsdansk* og *dialekterne* – det vil sige måder at tale dansk på som folk i vid udstrækning har lært at kende som kombinationer af bestemte sproglige træk og sociale værdier. Sprogforandringscentrets og denne bogs fortælling om det danske sprog i det 20. århundrede er en fortælling om hvordan sprogsamfundet ensrettes (homogeniseres) idet dialekterne forsvinder og erstattes af rigsdansk – samtidig med at der i sprogsamfundet dannes (fokuseres) nye kombinationer af sproglige træk og sociale værdier som der er brug for termer til at tale om.

I den traditionelle diskurs (omtale) forstod man det samme ved *rigsdansk* som sociolingvisterne har omtalt som 'høj-københavnsk', mens *københavnsk* (sociolingvisternes 'lav-københavnsk') var en dialekt. I dag er det rimeligere at sige at det der findes, er et dansk standardsprog – som fremviser en rig variation af konservative (rigsdanske/høj-københavnske) og moderne (lav-københavnske og unge) træk – og som breder sig i hele sprogsamfundet, men gerne tilsat et stænk lokal prosodi sådan at man godt kan høre om folk er fra Bornholm, Sjælland, Fyn eller Jylland. I Sprogforandringscentrets terminologi taler vi om at dansk standardsprog tales i *aksangerne* KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL. Vi skriver termene i kapitæler som et signal om at de refererer til sprogbrugen, og ikke til de tilknyttede sociale værdier (som vi beskriver i andre termer; se Kapitel 1). Stavemåden *aksang* signalerer at dette drejer sig om 'hjemmegroede' måder at tale standardsproget på, til forskel fra dansk med accent – fx tysk, engelsk eller fransk accent – dvs. måder at tale på der skyldes 'fremmed' baggrund.

I de flersproglige ungdomsmiljøer i de større byer er der udviklet en fjerde måde at tale standardsproget på – en aksang som vi med de unges egen term har valgt at kalde for GADE, og som klart repræsenterer sin egen 'hjemmegroede' kombination af sociale værdier og karakteristisk prosodi.

Registre og registergørelse

Vi har talt om at variation i sig selv kan være helt tilfældig og for så vidt kan forsvinde igen uden at nogen har lagt mærke til den. Der skal en proces af social accept til for at gøre variation relevant. I GADE-måden at tale standardsproget på udvikles der også nye grammatiske og leksikalske træk der gør det rimeligt at sige at der er tale om mere end en nyudviklet aksang. Forskningen i disse processer er inspireret af Asif Aghas teori om *registre* og *registergørelse*, som redegør for hvordan størrelser som 'dialekt' og 'sprog' er ideologiske konstruktioner (der tjener sociale, kulturelle, politiske interesser). Teorien interesserer sig for de sociale processer og praksisser der knytter sproglige træk til situationer, brugere og værdier, hvorved der dannes nye 'registre'. Registergørelse er en begrebsliggørelse af den proces som variation skal gennemløbe for at få relevans. Denne proces kan studeres på alle sociale niveauer, fra det moderne medieunivers til dagligdagens interaktioner. Se mere om registre og registergørelse i Kapitel 7.

Oversigt over bogens indhold

Bogens opbygning illustrerer og konkretiserer grundstrukturen i Sprogforandringscentrets fortælling om hvad der er sket med det danske sprog og sprogsamfund i de sidste hundrede år. Som historisk proces har den sociolinguistiske forandring været meget radikal i Danmark. Fra at være et 'normalt' europæisk dialektsamfund ved begyndelsen af det 20. århundrede, er Danmark ved begyndelsen af det 21. århundrede formentlig mere 'afdialektiseret' end noget andet land vi kan sammenligne os med. Sprogsamfundet er stærkt homogeniseret, både i sprogbrug og sprogideologi: De opvoksende generationer taler aksanger af standardsproget, og har de samme opfattelser af aksangernes sociale betydninger. Denne udvikling belyses i bogens **Del 1**, som består af fem kapitler der alle behandler sider af *den traditionelle konflikt mellem standard og ikke-standard i form af rigsdansk og dialekt*.

I den udstrækning vi kan øjne tegn på ændring i den homogeniserende proces, skal de findes i den sprogbrug og sproglige ideologi som udvikles i de flersproglige ungdomsmiljøer der vokser frem i vor tids storbyer. Denne ud-

vikling belyses i bogens **Del 2**, som består af tre kapitler der alle behandler sider af *den ny konflikt mellem standard og ikke-standard der konstrueres i form af 'integreret sprog' versus 'gade-sprog'*.

Den afsluttende **Del 3** forlænger den ovenstående fortælling ud i fremtiden i den forstand at de fire kapitler på hver deres måde eksemplificerer de uanede muligheder Sprogforandringscentrets datasamling giver for at sætte et skarpt og stadig skarpere fokus på al slags talesproglig variation. Samtidig vender vi i løbet af denne del blikket i stadig højere grad mod sociolingvistikens metoder for at problematisere nogle af dem. Formålet er naturligvis at forny vores fælles disciplin også metodologisk.

Del 1

I **Kapitel 1** om *Sprogforandring og sprogholdninger* eksemplificerer forfatterne (Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen og Marie Maegaard) dels en type ændringsproces hvor dialekttræk udskiftes med standardtræk over tid og fra generation til generation, dels en type ændringsproces hvor resten af landet følger København i brugen af nye træk både når brugen først øger i København og når den sidenhen aftager. Dernæst viser de hvordan unge mennesker giver udtryk for vidt forskellige sprogholdninger alt afhængigt af om de er klar over at de giver holdninger til kende eller ej, og hvordan begge typer af holdninger er de samme blandt unge i hele landet. Det vises endvidere at de *underbevidste* sprogholdninger svarer til ændringerne i sprogbrugen; det gør de *bevidste* sprogholdninger ikke. I bevidste holdningstilkendegivelser kommer (navnet på) det egne lokale sprog bedst ud; men i eksperimenter hvor informanterne lytter til og vurderer aksanger af standardsproget (se om terminologi i afsnittet ovenfor) – uden at være klar over at det er det de gør – kommer både den KONSERVATIVE og (især) den MODERNE aksang klart bedre ud end den LOKALE aksang (som i de fleste tilfælde vil være informanternes egen aksang). Den deraf afledte hypotese om at underbevidste sprogholdninger er en afgørende drivkraft i sprogforandring, kan bogføres som et af Sprogforandringscentrets bidrag til at udvikle sprogforandringsteorien. Det samme gælder den relaterede hypotese om at medierne spiller en stor rolle i sprogforandring.

Begge disse hypoteser underbygges i **Kapitel 2**, hvor Jacob Thøgersen tegner et billede af hvordan *Danmarks Radio som sprogpolitisk aktør* har haft en afgørende indflydelse på danskernes sprogholdninger. Forfatteren argumenterer for at DR i løbet af det 20. århundrede var ansvarlig for at udbrede og opbygge ideen om at der findes én talesprogsnorm som står over alle de andre, sammen med standarder for hvordan dette bedste sprog lyder. Kapitlet viser hvordan det foregik, dels ved at give eksempler på hvordan denne ideo-

logi kom *eksplicit* til udtryk i DR's retningslinjer og håndbøger i godt sprog, men især ved at analysere hvordan ideologien kom *implicit* til udtryk i den faktiske sprogbrug. Eksemplet er udtalen af 'kort a' i Radioavisen, som Thøgersen har analyseret for hvert årti fra 1950 til 2010. Pointen er at den 'grimme' udtale (kendt som 'fladt a'), der ideologisk har været bandlyst fra Radioavisen, er endt med at være den normale udtale i DR's nyhedsoplæsninger. Og derfor opfattes den også som 'neutral' i dag, mens den tidligere normale udtale af det korte (a) af mange opfattes som 'snobbet'. Kapitlet illustrerer smukt den pointe der ligger i begrebet *sociolingvistisk forandring* (se ovenfor under terminologi).

Sprogforandringscentrets basale tilgang til arbejdet med sprogforandringsteori består i at interviewe de samme mennesker på to forskellige tidspunkter i deres liv – med mange års mellemrum – for at se om de har ændret deres sprog. (Se om *panelstudier* ovenfor i afsnittet 'Sproghistorie og samtidens variation'). I sit ph.d.-projekt benyttede Malene Monka sig af denne tilgang til at belyse en klassisk forklaringsfaktor i sprogforandringsteorien: geografisk og social mobilitet. I **Kapitel 3, Mobilitet, sted og sprogforandring**, fortæller Monka om sine resultater. Mest spektakulært måske kunne hun påvise at de mobile informanter (altså dem der havde flyttet sig geografisk og socialt), havde færre lokale træk i deres sprog end de ikke-mobile informanter – allerede *før* de flyttede. Det tyder på at alene en forskel i *mental indstilling* til at flytte versus at blive boende har indflydelse på menneskers sprogbrug. På den anden side fandt Monka at mobiliteten som sådan havde meget forskellig indflydelse på sprogbrugen hos de personer hun studerede. Der må altså være andre faktorer end mobilitet at tage i betragtning, og Monka advokerer for en human-geografisk tilgang til *sted* – med inddragelse af politiske, socioøkonomiske, historiske, kulturelle og holdningsmæssige forhold. I kapitlet er dette eksemplificeret med omtale af de tre steder Monkas informanter er flyttet fra: Odden, Vinderup og Tinglev.

Det sker mange steder i dagens globaliserede verden at uddøende minoritetssprog og lokale dialekter i en vis forstand får fornyet liv ved at blive 'kommodificeret' (gjort til vare) i turistindustrien. I **Kapitel 4, Den autentiske dialekttalende – bornholmske dialekt som vare i turistindustrien**, beskriver Malene Monka, Marie Maegaard og Jann Scheuer denne form for kommerciel udnyttelse på dansk territorium. Forfatterne viser hvordan den bornholmske dialekt kan benyttes strategisk til at skabe en følelse af autenticitet hos turisterne, selv omkring et produkt – vin! – som ikke er traditionelt bornholmsk. De argumenterer for at brugen af dialekt er en stærk lokal markør med stort potentiale i turismesammenhænge, og endvidere at den fornyede kommercielle interesse for det stedsbundne og lokale eventuelt kan medføre at dialektud-

tyndingsprocesser i turistområder forløber anderledes end i områder hvor der ikke er kommercielle interesser i dialekten.

Det er en velkendt sag at det er svært at nå helt i mål når man, i voksen alder, sigter mod at tale et andet sprog end det man tilegnede sig som barn. Det der især 'hænger igen' fra ens førstesprog, er *prosodien* – den måde man 'synger' på. Det er det der gør at de allerfleste udlændinge der kommer til Danmark i voksen alder, taler dansk med en eller anden 'fremmed accent' – og som altså i den forstand er noget andet end de 'hjemmegroede aksanger' vi har omtalt ovenfor (se afsnittet om terminologi). Den fremmede accent vil sjældent være noget man sigter mod at beholde; man kan bare ikke 'komme af med' accenten; socialpsykologisk er dens værdi negativ snarere end positiv.

I forhold til spørgsmålet om regional variation overhovedet har en fremtid i Danmark efter at dialekterne er væk, er det på samme måde af afgørende betydning hvilke 'socialpsykologiske mekanismer' der har været og er involveret i den historiske forandringsproces der i løbet af de seneste par generationer har set danske børn og unge skifte sprogligt 'normideal' fra deres respektive lokale danske dialekter til dansk standardsprog. I den udstrækning de bevarer en regional prosodi (så man kan høre det er jysk eller fynsk eller sjællandsk eller bornholmsk), er det så fordi 'afdialektiseringsprocessen' foreløbig ikke er kommet langt nok til at det helt lader sig gøre at 'komme af med' den ikke-københavnske prosodi? Eller er det fordi de gerne vil lyde som en jyde, en fynbo, en sjællander eller en bornholmer – for at vise for alle og enhver at det er det de er? Kun hvis det sidste er tilfælde, kan vi antage at regional variation har en fremtid bygget på de sidste (prosodiske) træk med rod i dialektsamfundet. Vores holdningsundersøger på socialt makro-niveau (omtalt i Kapitel 1) tyder imidlertid ikke på at de unge knytter nogen form for positiv sociale vurdering til LOKAL aksang.

Uanset hvad forklaringen måtte være på at de prosodiske forskelle (foreløbig) lever videre når alle andre dialektforskelle forsvinder, så har vi længe antaget at det er prosodiske træk (intonation, tryk og stød) vi bruger til at lokalisere hvor folk hører hjemme (eller hvor de kommer fra) i den danske geografi. I første del af **Kapitel 5**, *Eksperimentelle sprogholdningsstudier – fra helbedsvurderinger til enkelttræk*, giver Nicolai Pharaos, Tore Kristiansen, Janus Spindler Møller og Marie Maegaard sidste afsnit af fortællingen om 'dialekternes død' ved at rapportere fra et eksperimentelt studie der netop viser at det i dag først og fremmest er prosodiske træk vi bruger til at placere vores medmennesker i geografien (intonation når det gælder at placere københavnere og århusianere). I kapitlets anden del redegør forfatterne for hvordan et andet eksperimentelt studie har afsløret at udtaletrækket 'fremskudt s' giver 'bøsse'-associationer når det bruges af unge mænd der taler standarddansk med københavnsk prosodi, men ikke giver sådanne associationer når det

bruges af unge mænd der taler standarddansk med den staccato prosodi der er karakteristisk for GADE-aksangen. – Dermed danner kapitlet overgang til bogens Del 2, som redegør for studier hvor det netop er GADE-registerets heterogeniserende funktion, med dannelse af nye sproglige træk og nye sociale betydninger, der er i fokus.

Del 2

I denne del har vi samlet tre kapitler som alle beskriver sider af den ny variation i det ellers så homogene danske sprogsamfund. De tre kapitler har yderligere det fælles at de er skrevet af Jens Normann Jørgensens elever.

Jens Normann Jørgensen (1951–2013) er en af de vigtigste skikkelser i nyere dansk sprogvidenskab. Jens begyndte som fonetiker og var, under inspiration fra Lars Brink og Jørn Lund, med til at lave *Den Store Danske Udtaleordbog* (1991), som står som et mægtigt monument for deskriptiv dansk udtaleforsknings. Jens udarbejdede i løbet af den periode hvor han var ansat først på Danmarks Lærerhøjskole og siden 1995 på Københavns Universitet, sin teori om *sprogning*. Teorien er et storstilet forsøg på at gennemtænke hvad sprog kan være når man ikke indlejrer det i en Herdersk nationstankegang, men i stedet tager udgangspunkt i ønsket om at kommunikere (dvs. at blive forstået) både indholdsmæssigt og som et socialt karakteriseret og identificeret individ. Ud fra sådan et synspunkt er det til rådighed værende simpelthen *sproglige ressourcer*, som først i anden omgang (om overhovedet) låner værdi og karakter fra at være ideologisk knyttet til nationalsprog, og i sidste instans nationer. Jens var aldrig gladere end når han kunne fortælle om det spontant producerede ord *Leimesteife* som 'betyder' limstift, men netop gør det på en måde som hverken kan tilforordnes tysk eller dansk.

Teorien om sprogning åbner for et kolossalt forskningsfelt, og for endnu uanede omtolkninger af allerede foreliggende sproglige 'kendsgerninger'. Dette gigantiske projekt var Jens midt i sammen med den gruppe af kolleger og elever han samlede omkring sig, på først Køge-projektet og siden det såkaldte Amager-projekt som nu er omdøbt til *Københavnstudier i Hverdagssprogning*. Amager-projektet levede i fantastisk frugtbar symbiose med Sprogforandringscentret, og dette gensidigt befrugtende samarbejde vil fortsætte på det nu indlejrede center, men det er en stadig sorg og et ufatteligt tab for os alle at det nu er uden Jens.

Skolen og hjemmet/familien har altid været centrale aktører i den konflikt mellem 'norm og variation' der altid er på sprogsamfundets dagsorden. **Kapitel 6**, skrevet af en større gruppe forskere der rummer både fastansatte lektorer, postdocer og stipendiater fra det miljø Jens Normann Jørgensen fik skabt, redegør for hvordan det store fælles projekt om hverdagssprogning i

København har afdækket det skiftende forhold mellem børnenes sproglige ressourcer og deres anvendelse af dem i skolen og derhjemme. Gruppen har med kollektiv *sproglig etnografi* – som bl.a. indebærer en betydelig bredere dataindsamling end blot sociolingvistiske interviews, og indsamling af data fra andre steder end blot skolen – konstateret at der i løbet af skolegangen på den udvalgte skole i København sker det at dansk bliver legitimeret som det eneste passende sprog at anvende – med den logiske konsekvens at der må være noget forkert ved børnenes andre sprog. Det betyder til gengæld at disse andre sprog kan bruges til at artikulere andet end skolerelevant kommunikation. Gennem analyser af forskellige typer af datamateriale vises det at børnene har mange andre sproglige ressourcer end dansk (helt uanset om deres hjemmesprog er kun dansk, eller inkluderer andre sprog som tyrkisk eller urdu), og at de kan jonglere med dem til at skabe alternativer til det ensprogede klasseværelse.

Ved siden af skolen har medieteknologien – først trykkekunsten og senere radio og fjernsyn – været helt centrale redskaber i konstruktionen af den sproglige standardisering (homogenisering af sprogsamfundet) der har præget det 'moderne' danske sprogsamfund fra og med Renæssancen/Reformationen (15–1600-tallet) og frem til i dag. Læs om Danmarks Radios rolle i den proces i Kapitel 2. Meget tyder på at den 'computermedierede kommunikation' (i de såkaldt sociale medier) der i stadig stærkere grad præger samfundet her i begyndelsen af det 'senmoderne' samfunds (globaliseringens) tidsalder, på samme måde spiller en central rolle i det der sker med sprogbrug og sprognormer – men denne gang snarere på variationens side end på standardiseringens. Ikke mindst blandt de unge i storbyens flersproglige ungdomsmiljøer sker der ting med sprogbrug og sprognormer som der (kan) reageres meget forskelligt på. Det der sker, er 'spændende og lovende' hvis man er betænkelig ved den stærke sproglige homogenisering og frydes ved sproglig variation og mangfoldighed; det er 'forfærdeligt og skræmmende' hvis man i kreativ sprogbrug og brud på etablerede normer ikke ser andet end dårlighed og forfald. Andreas Stæhr studerede dette i sit ph.d.-projekt. I **Kapitel 7, *Sociale medier og hverdagssprog***, fortæller han om resultaterne af sin forskning. Han viser at 'normativitet' spiller en central rolle i de unges Facebookinteraktioner, om end i relativ selvstændighed i forhold til de etablerede og autoritative normer for sprogbrug. Kapitlet giver eksempler på hvordan de unges egne normer bliver anvendt på Facebook, og diskuterer hvordan de unges sproglige onlinepraksisser hænger sammen med bredere registergørelsesprocesser.

Samme problemstilling behandles videre i **Kapitel 8, *Sproglige normer og sprogbrug: 'høj' og 'lav', 'os' og 'dem' i nutidens forestillede sociolingvistiske landskab***, hvor Lian Malai Madsen og Janus Spindler Møller studerer registergørelse på

basis af et mangesidigt datamateriale indsamlet blandt udskolings elever i en københavnsk folkeskole, hvor eleverne over lang tid har været fulgt ved såkaldt etnografisk observation (se omtalen af Kapitel 6 ovenfor). Deres fokus er på hvordan anvendelsen af udvalgte sproglige resurser opfattes og beskrives af de unge selv. De viser hvordan de mange metakommentarer indikerer at de unge grundlæggende opererer med to måder at tale på – som de selv kalder for 'integreret' og 'gadesprog' – og at denne modsætning bygger på værdikontraster der ligner noget vi kender fra før: 'Integreret' er socialt set en 'høj' talestil, 'gadesprog' en 'lav' talestil. De unge forstår godt hvilke samfundsmæssige konflikter som de dominerende diskurser om etnicitet og integration indgår i. Forfatterne peger på at denne modsætning mellem det 'integrerede' standarddansk og det urbane ungdomssprog meget vel kan udvikle sig til den centrale sproglige modsætning i det danske sprogsamfund efterhånden som dialekternes rolle som standarddanskens modpol udviskes mere og mere. Og de gør opmærksom på at det ikke kun er i Danmark at vi finder disse tendenser.

Del 3

Kapitlerne i Del 1 fortalte om den fremskredne homogenisering af det danske sprogsamfund. Kapitlerne i Del 2 fortalte om den spirende heterogenisering. Som nævnt indledningsvis i denne oversigt over bogens indhold har vi i denne afsluttende Del 3 samlet fire kapitler der forlænger ovenstående fortælling ud i fremtiden – ikke som et forsøg på at spå om hvordan det vil gå med det danske sprogsamfund og dets mange sproglige praksisser i fremtiden – men som en antydning af de mange muligheder og perspektiver der ligger og venter i Sprogforandringscentrets datasamling.

En datasamling som den der er opbygget ved Sprogforandringscentret, indeholder et væld af eksempler på dataindsamlingssituationer af mange slags. Det giver muligheder for at sammenligne og vurdere sådanne situationer – på mange forskellige måder – og på den måde udvikle og forbedre sociolingvistikens metoder. I sit ph.d.-arbejde fokuserede Randi Skovbjerg Sørensen på variationslingvistikens basale dataindsamlingsmetode – det sociolingvistiske interview – og benyttede data fra centret til at rette søgelyset 'den anden vej', som det fint fremgår af titlen på hendes afhandling: *Turning the spotlight: Looking at the interviewers*. Hendes specielle 'greb' bestod i at bede to af centrets rutinerede interviewere om at udpege to interviews hver – ét de huskede som et godt interview, og ét de huskede som et dårligt interview. Disse fire interviews analyserede Skovbjerg Sørensen så i detaljer for at finde frem til hvilke aspekter ved de konkrete interviewsituationer der fremkaldte

de forskellige oplevelser af at det var gået hhv. godt og dårligt. Det fortæller hun om i **Kapitel 9** *Det gode interview – og det dårlige*.

Ordbøger har vi haft i flere hundrede år. Med udviklingen af Sprogforandringscentrets talesprogskorpus har sprogforskerne – for første gang i historien – fået mulighed for at opbygge en talesprogsordbog der bygger på et stort korpus af lydoptagelser. Carsten Hansen har stået i spidsen for et sådant projekt ved centret, som han fortæller om i **Kapitel 10** *Ordbog over Dansk Talesprog (ODT) – talesprogets egen ordbog*. Hensigten er ikke at udarbejde en ordbog med en masse ord, som i de skriftsprogsbaserede ordbøger, men at skabe et supplement til disse. Foreløbig er der arbejdet med interjektioner (udråbsord) – en ordklasse som er tyndt behandlet i traditionel sprogbeskrivelse netop fordi de bruges meget lidt i skriftsproget. I talesproget, derimod, forekommer forskellige former for udråb ret hyppigt. Og Sprogforandringscentrets talesprogskorpus gør det muligt at undersøge nærmere hvordan interjektioner bruges, og om de måske udviser en mere systematisk opførsel når de undersøges på deres egne præmisser.

I **Kapitel 11** *Grammatisk variation og forandring i moderne dansk* beskæftiger Tanya Karoli Christensen og Torben Juel Jensen sig med et andet sprogligt fænomen der i betydelig udstrækning er overset eller udeladt i traditionel sprogbeskrivelse, nemlig forekomsten af grammatisk variation. Forfatterne antager at dette skyldes at sprogbeskrivelsen har haft en stærk tendens til at være normativ ud fra hvad man har fundet i skriftsproget. I kapitlet præsenterer de dels analyser af data som eksemplificerer 'den oversete variation' (ledstillingsmønstre i danske ledsætninger, og de forskellige varianter af 'generelle udvidere'), dels analyser af data som eksemplificerer grammatisk variation der ikke overses men tværtimod kommenteres og fordømmes i den offentlige diskurs (*du* vs. *man* som generisk anvendt pronomen, *sin* vs. *hans/hendes*). En væsentlig diskussion som gennemføres i kapitlet drejer sig om hvorvidt vi kan sige at grammatiske varianter er varianter af 'det samme'; er der ikke altid tale om betydningsnuancer? Forfatterne kan nok påvise systematiske betydningsnuancer ved at analysere i det store datamateriale, men finder også at sådanne betydningsforskelle mellem grammatiske varianter ikke altid er determinerende for sprogbrugen. De finder kun tendenser i brugen af varianterne, ikke kategoriske regler for brugen af dem. De finder også (mere eller mindre) social variation og forandring over tid – og afslutter kapitlet sådan: "Sproget tilbyder et væld af muligheder for at udtrykke sig – om noget, og som nogen. Også i grammatikken giver det ophav til masser af variation".

Sprogforandringscentrets opgave har været, og er, at studere sprogforandring i *virkelig tid* – fordi vi nu har mulighed for indsamle og analysere sprogbrug fra de samme mennesker som for 20–30 år siden; vi har mulighed for at

gennemføre såkaldte *panel-studier* (se afsnittet om 'Sproghistorie og samtidens variation'). I **Kapitel 12** afslutter Frans Gregersen bogen ved at vende blikket mod en anerkendt vanskelighed ved at gennemføre netop panelstudier: Hvordan kan vi være sikre på at en sammenligning mellem de to optagelser fra henholdsvis S1 og S2 lige skyldes afstanden i tid? Grunden til at det er en vanskelighed, er at individer varierer situationelt. Og da optagesituationerne kan udvikle sig meget forskelligt (se Kapitel 9), kan det jo være at den første optagelse fremkaldte én bestemt stilart, og den anden en helt anden. Vi ved fra os selv (eller også ved vi det ikke, men så ved du det nu) at vi taler forskelligt til forskellige mennesker, og at vi i løbet af en samtale med et bestemt menneske kan skifte opfattelse af vedkommende. Hvad der i begyndelsen måske var en trættende afbrydelse af en eftermiddag hvor man havde glædet sig til at slappe af foran fjernsynet, udviklede sig måske til en intens diskussion af vigtige temaer fra ens eget liv. Kapitlet redegør for hvordan Sprogforandringscentret har tacklet denne anerkendte vanskelighed ved at udvikle en såkaldt iiv-analyse. I tilgift gøres der i korte træk rede for udskrift som dataforarbejdningspraksis, og der afsluttes med nogle perspektiver for en såkaldt socio-pragmatik.

Hvert kapitel afsluttes med en 'Hvis man vil læse mere ...'-sektion, hvor vi giver forslag til videre læsning om de emner der har været i fokus i det pågældende kapitel. Den første kommer her:

Hvis man vil læse mere ...

– om Danmarks første sociolingvist Anker Jensen

Køster, Finn. 2011. Omkring Anker Jensen, Torben Arboe og Inger Schoonderbeek Hansen (red.) *Jysk, øsmål, rigsdanske mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Nordisk Institut, Aarhus Universitet. 141–152 (heri referencer til kilder og tidligere behandlinger).

– om Herders betydning for dansk sprogforskning

Diderichsen, Paul. 1968. *Sprogssyn og sproglig opdragelse*. Historisk baggrund og aktuelle problemer. Udgivet af Niels Rosenkjær. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

– om forholdet mellem dialektologi og sociolingvistik i Danmark

Gudiksen, Asgerd, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer, Iben Stampe Sletten (red.). 2009. *Dialektforskning i 100 år*. Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. (Denne bog,

skrevet og udgivet til Afdeling for Dialektforsknings 100-årsjubilæum, giver et alsidigt billede af forholdet mellem dialektologi og sociolingvistik i Danmark).

Gregersen, Frans. 2009. Forgængere og bagmænd. Om forholdet mellem dialektforskning og sociolingvistik på og rundt om Afdeling for Dialektforskning. (Artiklen findes i ovenstående Gudiksen m.fl. (red.) på siderne 83–106).

Pedersen, Inge Lise. 1996. Dialektforskningen i Danmark med særligt henblik på forholdet til strukturalisme og sociolingvistik. Optrykt i: *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie. Et udvalg af artikler fra Inge Lise Pedersen forfatterskab, redigeret af Frans Gregersen og Tore Kristiansen i anledning af hendes 70 års fødselsdag 5. juni 2009*. Oslo: Novus forlag. 2009. 84–112. (Flere andre artikler i denne store bog er relevante).

– om sociolingvistik i Danmark

Gregersen, Frans. 2009. *Københavnske sociolingvistik. Festskrift til Frans Gregersen på 60-årsdagen*. Oslo: Novus Forlag. (Bogen, der er redigeret af Tore Kristiansen, Jens Normann Jørgensen og Inge Lise Pedersen, præsenterer et udvalg af Gregersens artikler – blandt andet artiklen ”Sociolingvistikens forandringer. Indledende knæbøjninger før Projekt Bysociolingvistik eventuelt genoptages”, fra *Danske Folkemål* 41, 1999, der bærer bud om det der bliver Sprogforandringscentrets projekt).

Kristiansen, Tore and Jens Normann Jørgensen. 1998. Sociolinguistics in Denmark. *Sociolinguistica* 12. 230–250.

Kristiansen, Tore and Jens Normann Jørgensen (eds.). 2003. *The Sociolinguistics of Danish*. Thematic Issue of *International Journal of the Sociology of Language* 159.

Kristiansen, Tore og Inge Lise Pedersen. 2006. Sociolingvistik. *Nys* 34–35. 217–267 (kan downloades fra nettet: <http://www.nys.dk/issue/view/1592>).

– om sociolingvistisk forandring

Coupland, Nikolas. 2009. Dialects, standards and social change. Marie Mægaard, Frans Gregersen, Pia Quist and J. Normann Jørgensen (eds.) *Language Attitudes, Standardization and Language Change – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*. Oslo: Novus Forlag. 27–49.

Coupland, Nikolas. 2014. Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media. Jannis Androutsopoulos (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*. Berlin/Boston: De Gruyter. 67–96.

– om registrering

Agha, Asif. 2007. *Language and social relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

– om de projekter der indgår i Danmarks Grundforskningsfonds (nu Københavns Universitets) Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, DGCSS eller blot Sprogforandringscentret

På centrets hjemmeside: dgcss.hum.ku.dk kan man finde gennemgange af alle projekterne.

Mere teknisk gennemgang findes (på engelsk) i: Frans Gregersen: The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41: 3–29. Artiklen ligger også på centrets hjemmeside.

– om forskningsnetværket SLICE

se <http://lanchart.hum.ku.dk/research/slice/>

og netværkets bogserie, i foreløbig tre bind

Kristiansen, Tore and Nikolas Coupland (eds.). 2011. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus.

Kristiansen, Tore and Stefan Grondelaers (eds.). 2013. *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus.

Thøgersen, Jacob, Nikolas Coupland and Janus Mortensen (eds.) (kommer i 2016). *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Style and media studies*. Oslo: Novus.

– om de to nye dialektprojekter, LaPUR og Dialekt i periferien

LaPURs hjemmeside har adressen: <http://nfi.ku.dk/lapur/>, og Dialekt i periferien ligger på <http://nfi.ku.dk/dpef>

Frans Gregersen, professor i dansk sprog, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Leder af Sprogforandringscentret 2005–2015.

E-mail: fg@hum.ku.dk

Tore Kristiansen, professor i sociolingvistik, Nordisk Forskningsinstitut Københavns Universitet.

Medlem af Sprogforandringscentrets ledelsesgruppe 2005–2015. Ansvarlig for centrets sprogholdningsundersøgelser og koordinator (sammen med Nikolas Coupland) af SLICE.

E-mail: tk@hum.ku.dk